

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN AFGAN ÖĞRENCİLER HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet KARAYAMAN*

Öz

I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan koşullar, Türkleri ve Afganlıları emperyalizme karşı topyekûn bir bağımsızlık savaşına sürüklemiştir. İngiliz işgaline karşı mücadele eden iki devlet arasında 1921 yılında başlayan dostluk, daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. 1928 yılında Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik bir işbirliğine dönüşmesine vesile olmuş, siyasi ve askeri alanda başlayan işbirliği eğitim ve kültür alanlarını da kapsayacak bir derinliğe ulaşmıştır. Amanullah Han'ın, ülkesindeki yenileşme hamlelerinde Türkiye'yi örnek alması, doğulu ve Müslüman bir ülke olan Türkiye'den yardım talep etmesi, iki ülke arasındaki kültürel bağların kuvvetlenmesine neden olmuştur. Türkiye, sadece Afganistan'a danışmanlar göndermekle yetinmemiş, Afgan öğrencilerinin Türkiye'de eğitim almalarına da destek vermiştir. Türkiye'de öğrenim gören Afgan öğrencilerin pek çoğu ülkelerine döndüklerinde önemli kadrolara atanmış, modern Afganistan'ın inşasında önemli roller üstlenmiştir. Çalışmamızda, Atatürk döneminde Afganistan'dan Türkiye'ye gönderilen öğrenciler üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin geldikleri yıllar, yerleştirildiği okullar, Türk Hükümeti tarafından sağlanan kolaylıklar, öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm öneri, kız öğrencilerin Türkiye'ye gönderilmesinin Afganistan'da yarattığı tepki, öğrencilerin ülkelerine döndükten sonraki istihdam olanakları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Cumhuriyet Arşivi ile yine aynı kurum bünyesinde araştırmacıların kullanımına açılan Türk Diplomatik Arşivi belgeleri analiz edilerek, elde edilen bilgiler mevcut kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Türk-Afgan ilişkilerine eğitim penceresinden bakmaya, Türkiye'nin eğitim alanında Afganistan'a verdiği desteğin boyutları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Türkiye, Amanullah Han, Afgan Öğrenciler, Eğitimde Modernleşme*

* Prof. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Tarih Bölümü, Balıkesir.
E-posta: mkarayaman@hotmail.com ORCID 0000-0001-9730-5000
(Makale Gönderim Tarihi: 10.01.2024 - Makale Kabul Tarihi: 24.06.2024)

Abstract

An Assessment About the Afghan Students in Turkey During the Atatürk Era

Turks and Afghans had to wage an all-out war against the imperialism after the World War I. Fighting against British occupation started a friendship between the countries in 1921. This friendship continued in the following years and the visit of Amanullah Han to Turkey in 1928 resulted in more strategic cooperation in the fields of politics, military, education and culture. Amanullah Han followed Atatürk's footsteps in the modernisation of his country and sought help from Turkey. Cultural relationship between the countries grew stronger. Turkey sent advisers to Afghanistan and invited Afghan students to Turkey. Afghan students educated in Turkey took a lot of important government posts when they returned back to their country. In this study emphasis put on the Afghan students that came to Turkey during the Atatürk era. Conveniences of Turkish government to Afghan students, the problems of the students and proposed solutions to them, the reaction of the Afghan people to the sending girls to Turkey for education, job opportunities of the students in Afghanistan when they returned from Turkey will be explained. Documents from Turkish Republic and Diplomatic Archives of the Directorate of State Archives is analysed and obtained information compared with the other sources. Turkish help to Afghanistan in the field of education tried to be explained.

Key Words: *Afghanistan, Türkiye, Amanullah Han, Afghan Students, Modernisation in Education.*

Giriş

Kabile kültürünün egemen olduğu Afganistan'da ulema, önemli bir toplumsal unsuru temsil etmiştir. Güçlü bir ekonomik destekten ve çağdaş bir eğitim modelinden yoksun olan ulema sınıfı, her ne kadar siyasi bir oluşum haline gelememişse de, sömürgecilığe karşı verilen mücadelede en ön saflarda yer almıştır. Yaygın olan medreseleri kontrolleri altında tutan, Kur'an'ın tefsiri ve emirlerinin uygulanmasında fiili bir güce sahip olan ulema, zaman zaman mevcut idare ile çatışmış, halkı idareye karşı isyana teşvik etmiştir.

Gerek ulemanın toplum üzerindeki baskısını kırmak gerekse çağdaş Afganistan'ı kurmak isteyen Afgan kralları eğitime büyük önem vermiş, dini kurum ve kişilerin etkisi altında olmayan modern bir eğitim sistemi kurmaya çalışmışlardır. 1901-1919 yılları arasında iktidarda kalan Habibullah Han döneminde, laik bir eğitim sisteminin ilk adımları atılmıştır. 1904 yılında açılan ve sadece erkek öğrencilerin devam edebildiği Habibiye Okulu açılmış, dört yıllık bir eğitim müfredatına sahip olan okulda, pozitif bilimlere ağırlık verilmiş, okul içerisinde modern bir kütüphane açılmıştır¹. 1913 yılında eğitim kadrosu içerisinde Türk, Hintli ve Afgan uzmanların yer aldığı bir devlet hastanesi açılarak hem sağlık hizmetinde hem de sağlık eğitiminde önemli bir adım atılmıştır.

Amanullah Han döneminde, Afganistan'ın modernleşmesi için köklü reform hareketlerine girişilmiştir. Bu süreçte eğitim, öncelikli konular arasında yer almış, 1922 yılında Maarif Bakanlığı kurulmuştur. Laik bir eğitim müfredatı uygulanmaya çalışılmış, ilköğretim zorunlu hale getirilmiş, 6-11 yaş arasında karma eğitime geçilmiş, mesleki eğitim veren okullar açılmış, yabancı dil öğrenimine ve yabancı dilde eğitim veren

¹ Akbaba 2015, s.78.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

okulların açılmasına önem verilmiş ve başta öğretmen okulları olmak üzere yükseköğretim kurumları faaliyete geçirilmiştir.

Amanullah Han dönemindeki modernleşme hamlelerinde ve eğitim politikalarında, kadın hakları ve kız çocuklarının eğitimi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Kadınların sosyal hayata girmesinde, 1920 yılında Amanullah Han’ın kız kardeşi Kübra Hanım tarafından kurulan “*Encümen-ı Himayet-i Nisvan*”, önemli bir adım olmuştur. 1922 yılında da ilk kez “*Himayet’un Nisa*” adı altında bir kadınlar birliği kurulmuş ve birlik tarafından “*İrşad’un Nisa*” isminde bir dergi yayınlanmıştır². Yasal bir düzenleme olmasa da, kadınların peçe takmadan sokağa çıkmaları teşvik edilmiş, 1921 yılında kadınlara yönelik yaygın eğitim veren Esmat (daha sonra Malalai adını almıştır) Okulu açılmış, okuma yazma öğretmek ve dini konularda bilgi vermek amacıyla yetişkinlere yönelik okullar devreye sokulmuştur. 1922 yılında yapılan düzenleme ile kadınlara evlilikte eş seçme hakkı tanınmış, kadınların örtünmesi konusunda serbestlik getirilmiş, 18 yaşından küçük kızların ve öğrencilerin evlenmesi yasaklanmış, kölelik kaldırılmış, yasaklanmasa da çok eşliliğe karşı kampanya yürütülmüştür³.

İktidarını anayasal bir monarşiye dönüştürmeye çalışan Amanullah Han, daha çok “*Nizâmnâmâ*” olarak bilinen yetmişin üzerinde hukuki ve idari düzenlemeyi içeren kanunları yürürlüğe sokmuştur. 9 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan ve Afganistan’ın ilk anayasası olarak kabul edilen “*Nizâmnâme-i Esâsi-yi Devlet-i Aliyye-yi Afganistan*”da, kızlar ve genç kadınlar için yeni okullar açılması ve ilköğretimin zorunlu hale getirilmesine yönelik düzenlemeler yer almıştır⁴. 1927 yılında, ulemanın tepkisine rağmen üç adet kız okulu açılmış, 1928 yılından itibaren ilkokullarda karma eğitime geçilmiştir⁵. Amanullah Han’ın kız çocuklarının eğitimi için verdiği mücadeleye eşi Kraliçe Süreyya da destek olmuş, Kabil’de kız okulunun ödül törenine bizzat katılmış, yabancı diplomatların eşlerini de törene davet etmiş, şahsî servetini kullanarak kızlar için İsmet Lisesini açmıştır. Amanullah Hanın kız kardeşi Şefika Sıraç, kızların eğitim hakkının savunuculuğunu yapmış, Afganistan’da “*kızlar için özgürlük*” sürecini başlatmıştır. Ancak atılan bütün adımlara rağmen kırsal kesimde reformlara karşı gösterilen direnç nedeniyle kız okulları yaygınlaşamamış, Kabil ile sınırlı kalmıştır⁶.

Amanullah Han, kafasındaki modernleşme hamlelerini hayata geçirmek için bir yandan yabancı ülkelere getirttiği uzmanlarla ülkedeki eğitim sistemini yeniden kurgularken diğer yandan da ülkenin ihtiyacı olan yetişmiş elemanı temin etmek için yabancı ülkelere öğrenci göndermeye çalışmışlardır. 1921-1928 yılları arasında Hindistan, Fransa, Almanya ve Türkiye’ye çok sayıda öğrenci göndermiş, öğrencilerin müfettişler tarafından kontrol altında tutulması amacıyla aşağıdaki usul ve esaslar belirlemiştir:

“1-Esna-yı sefer ve İslamiyye’nin tamamıyla edasını temin edecek,

² Hashimi 2013, s.14.

³ Poullada 1973, s.70-73.

⁴ Ahmed 2013, s.2-3.

⁵ Köçer 2004, s.110-111; Yılmaz 2010, s.160; Nawid 1999, s.81.

⁶ Hamşioğlu 2006, s.206; Şahin 2015, s.69.

2-Haliyle, kaliyle ve harekatıyla Afganistan'ın şeref ve haysiyetini muhafaza edecek,

3-Talebenin dahil olduğu mektebin müdürü ile evvelce konuşularak bunlara beş vakit namaz için müsaade verilmesini ve Ramazan-ı şerifte ayrıca yemek çıkarılmasını kararlaştıracak,

4-Hıristiyan talebenin İncil okudukları yahut kiliseye gittikleri zamanlarda, Afgan talebesine Kur'an ve ulum-u diniye dersleri verilecek. Bu vazife, ya müfettiş yahut bu işe ehil olan diğer bir zat tarafından ifa edilecek,

5-Gerek adeviye gerek idadiye derununda dinen haram olan şeylerin bulunmamasına dikkat edilecek,

6-Talebeden birini diğerinin üzerine memur edecek, o da meşhudatını tahriren kendisine bildirecek,

7-Bayramlarda, vesair eyyam-ı mübarekede ve milli şenlik günlerinde talebe ve muallimleri davet ederek Müslümanlığın ve Afganlığın mehasenne dair nutuklar verdirecek,

8-Talebenin ahval ve harekatına dair her iki ayda bir maarif nezaretine malumat verilecek,

9-Müdür ve muallimlerle istişarede bulunarak talebenin hangi şubede liyakat ve ehliyeti görülürse oraya verilecek,

10-Eğer talebeden biri üç aylık, altı aylık yahut senebaşı imtihanlarında muvaffak olmazsa onu mektebten çıkararak hariçte masraflarını temin edebilecek bir işe verecek, eğer bunda da muvaffak olamazsa geri dönecek,

11-Genç talebenin kızlarla, kadınlarla hususi ihtilatta bulunmalarına mümanatta bulunacak,

12-Talebeden birinin bir kızla yahut bir kadınla münasebette bulunduğu sabit olur yahut şarap içer, kumar oynar yahut diğer kebairden birini irtikap eder yahut Afganistan'ın siyasetine muhalif bir harekete cüreti görülürse, derhal tahsisatı kesilecek sonra memleketine sevk olunacak,

13-Pazar günleri Hıristiyan talebe kiliseye gittikleri zaman Afgan talebesine asabiyet-i diniyyelerini takviye edecek vatanperverliklerini tezyid edecek ayat-i kerime okundurulacak,

14-Her pazar günü talebeyi kendi ailelerine mektup yazmaya icbar edecek ve onları toplayıp posta ile gönderecek,

15-Eğer talebeden biri vazifesinde güçlük gösterir yahut terbiye ve tekdir ile sonra cep harçlığının kesilmesiyle tacziye olunacak. Bunlar müessir olmadığı takdirde daha ağır surette te'dip olunacak eğer kabahati büyük ve aleni bir surette vaki olmuş ise dayak cezası da aleni verilecek. Bundan sonra dahi hatasına devam ederse memleketine gönderilecek,

16-Talebenin yiyeceği, giyeceği, cep harçlıkları hususunda müsavata riayet edecektir,

17- Gerek muamelat-ı yevmiyede gerek talebe arasında vuku müthaz olan münazaralarda hiçbir tarafa temayil göstermeyecek mukteza-yı hak ve adaleti tatbik edecek,

Atatürk Döneminde Türkiye 'de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

18- Talebeyi, dans mahallerinden, ahlaka muazzır tiyatrolardan men edecek,

19-Talebe için mucip ibret olacak tiyatrolara kendileriyle beraber giderek onlara âdet ve ahlak-ı hüsne dahilinde hareketlerine nezarete bulunacak,

20-Talebeyi siyasi mahfillerden yahut siyasi fırkalardan biri veya diğeriyle meşgul olmaktan men ederek münhasıran tahsil seddinde buldukları ulum ve fûnun ile iştigale mecbur bulundurulacak”⁷.

Amanullah Han'dan sonra tahta çıkan Nadir Şah ve Zahir Şah dönemlerinde reform hareketlerine ve başta Türkiye olmak üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine devam edilmiştir. Bu dönemde kabile liderlerinin oğullarının askeri eğitime tabi tutulması için okul açılmış, Dar'ül Muallim, Güzel Sanatlar Mektebi açılarak Kabil Üniversitesinin temeli atılmıştır. Özellikle Zahir Şah döneminde kızlar için lise ve fakülteler, okul çağını geçmiş kadınlar için halk okulları (Müessesey-i Nisvan) açılmış, ilkokuldan üniversiteye kadar ücretsiz eğitim hizmeti verilmiş ve ilkokuldan lise eğitimine kadar okula gitmek mecburi hale getirilmiştir⁸.

Türk-Afgan Dostluğu

Türkiye'de işgalci güçlere karşı verilen mücadele ile Afganistan'da İngiliz işgaline karşı verilen mücadelenin aynı zamana denk gelmesi, iki Müslüman ülkenin bir birine yaklaşmasına neden olmuştur. Ortak düşmana karşı verilen mücadele ve Sovyet Rusya ile kurulan ortak dostluk kısa sürede meyvelerini vermiş, 1 Mart 1921 tarihinde Türkiye ile Afganistan arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.

Bağımsızlığını kazanan Afganistan, modernleşme hamleleri için yönünü Batıya döndüğünde rol model olarak Türkiye'yi örnek almıştır. Her iki ülkenin de işgalci güçlere karşı mücadele vermiş olması, iki ülke arasında var olan siyasi yakınlaşmanın askeri ve eğitim alanında da gelişmesine neden olmuştur. İslamiyet'i ilk kabul eden ülkelerden biri olan Afganistan'ın %85'i Sünni, %15'i Şii ve İsmailiye mezhebinden olup, dinin toplum üzerinde ve siyasetteki ağırlığı her zaman hissedilmiştir⁹. Her iki ülkedeki Müslümanların büyük oranda Sünni mezhebinden olması, İslam esaslarının toplum üzerinde etkili olduğu bir dönemde batılılaşma hamlelerinin başlaması, iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasında ve Afganistan'ın modernleşme sürecinde Türkiye'yi örnek almasında etkili olmuştur.

Amanullah Han'ın 1928 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin zirveye çıkmasını sağlamış, 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan Dostluk ve İşbirliği anlaşmasının bir benzeri 1928 yılında da imzalanmıştır. Antlaşmalarda yer alan hükümler sayesinde Türkiye'den askeri ve eğitim alanında danışman, eğitimci talep eden Afganistan, bir yandan da Türkiye'ye öğrenci göndererek yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

⁷ Korkmaz 2000, s.33-35; Gregorian 1969, s.242-243.

⁸ Akbaba 2015, s.84.; Gregorian 1969, s.309.

⁹ Barfield 2010, s.40.

Afganistan'dan Türkiye'ye Gelen Öğrenciler

Amanullah Han iktidara geldiğinde, modern bir Afganistan yaratmanın yolunun eğitimden geçtiğini fark etmiş, hem düşündüğü reformları ülkelerine taşıyacak hem de yeniliklerin uygulayıcısı olacak entelektüel bir neslin yetişmesi için Avrupa'ya öğrenci göndermeye çalışmıştır. 1921 yılında üst düzey ailelere mensup 44 Afgan genci, yüksek öğrenim için Paris'e, 1922 yılında 40 öğrenci Almanya'ya gönderilmiştir. Daha sonraki yıllarda Türkiye, İran, İsviçre ve İngiltere'ye de öğrenci gönderilmiş, her yıl 100 öğrencinin Avrupa'ya, 200 öğrencinin de Hindistan'a eğitim amacıyla gönderilmesi planlanmış, bunun Afgan hükümetine yıllık 50.000 pounda mal olacağı hesaplanmıştır¹⁰.

Aynı zamanda, ara kademe teknik eleman ihtiyacını karşılamak için genç erkekleri, masrafları Afgan hükümeti tarafından karşılanmak üzere, fabrikalarda çırak olarak çalışmaları için Avrupa'ya, Afganistan için gelecekte önemli bir endüstri alanı olacağı düşünülen halı dokumacılığı için de İran'a işçiler gönderilmiştir.

Afganistan'ın öğrenci gönderdiği ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Türkiye ile Afganistan arasında 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan ittifak anlaşmasının 7. ve 8. Maddelerinde yer alan; *“Bağıtlı taraflar iki ülke arasında düzenli ve özel postalar kurarak siyasi durumları ile eğitim ve ticaret ve bunun gibi durumlardan ve her türlü gereksinim ve isteklerinde, karşılıklı ve en ivedi olarak birbirlerine bilgi vereceklerdir. Türkiye, Afganistan'a kültür alanında yardım etmeyi, öğretmen ve subay göndermeyi ve bu öğretmenler ve subayların en az beş yıl görevde kalmasını ve bu sürenin sonunda, Afganistan isterse, yeniden eğitimciler göndermeyi yükümlenir”*¹¹ şeklindeki ifadelerle Türkiye'nin, Afganistan'a eğitim ve kültür alanında yardım yapması taahhüt altına alınmıştır. Anlaşmanın hemen ardından Sultan Ahmet Han, Türkiye'ye elçi olarak atanmıştır.

Afganistan, bir yandan ülkesinin kalkınması için ihtiyaç duyduğu subay, öğretmen ve doktor ihtiyacını Türkiye'den karşılamaya çalışırken diğer yandan da subay ve öğrencileri Türkiye'ye göndererek eğitim almalarını sağlamaya çalışmıştır.

Dış politikada kendine dost ve müttefik devletler bulmaya, İslam devletleri ile yakın ilişkiler kurarak Anadolu'daki haklı direnişi anlatmaya çalışan Türkiye, Afganistan'dan gelen taleplere sıcak bakmış, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan onca sıkıntıya rağmen imkanları nispetinde talepleri yerine getirmek için çaba sarf etmiştir. Türkiye, Afganistan'ın kalkınmasına sadece subay ve öğretmen göndererek destek olmamış, Afgan öğrencilerinin parasız yatılı olarak Türk okullarında okumalarına, subayların Türkiye'deki askeri okullarda ve birliklerde eğitim almalarına imkân sağlayarak, iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğini artırmaya çalışmıştır.

Afganistan'dan Türkiye'ye öğrenci gönderme isteğinin 1923 yılından itibaren yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda ilk adım Afganistan'dan gelmiş, öğrenci gönderme isteği resmen Türkiye'ye iletilmiştir. 28 Ağustos 1923 tarihinde Maarif Vekaletine gönderilen yazıda, Darülfünun Tıp Fakültesi ile Harbiye Mektebinde tahsilde bulunmak üzere Afgan hükümeti tarafından Türkiye'ye talebe gönderilmek istendiği, *“İki*

¹⁰ Gregorian 1969, s.242.

¹¹ Şimşir 2019, s.436.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

dost ve İslam devleti arasında” yaklaşmayı artıracığı düşüncesiyle Afgan hükümetinin taleplerine sıcak bakıldığı belirtilerek, mevcut sultani mekteplerinden hangilerine ne kadar ücretsiz ve ne kadar ücretli talebe kabul edilebileceğinin bir an evvel bildirilmesi istenmiştir¹². 26 Eylül 1923 tarihinde Maarif Vekaletine gönderilen bir başka yazıda ise, Afganistan’dan Türk liselerinde eğitim görmek üzere 15 öğrenci kabul edilmesine karar verildiği, şimdilik parasız yatılı olarak öğrenim görmek üzere 5 öğrencinin gönderileceği, öğrencilerin lise eğitimini tamamladıktan sonra yine parasız yatılı olarak Mekteb-i Tıbbiye veya Mekteb-i Harbiye’de öğrenim görmeleri konusunda Afganistan sefaretinin bilgi istediği belirtilmiştir¹³.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuda atılan ilk adım Afganlı Nurulhak Efendi ile ilgili olup, 17 Ekim 1923 tarihinde Türkiye’nin Afganistan sefiri tarafından gönderilen yazıda, “*Afganistan’dan talebe vüruduna intizaren şimdilik İstanbul’da Mülkiye Tıp Fakültesi müdavimlerinden olup evvelce Hindistan’da tıp fakültesinde bir müddet tahsilde bulunmuş olan Afganlı Nurulhak Efendinin Askeri Tıp Fakültesine kayıt ve kabulü*”, istenmiştir¹⁴. Benzer bir istek, 20 Ocak 1924 tarihinde Abdullahcan için de yapılmıştır¹⁵.

Türkiye’nin, Afgan öğrencilerin kabulü konusundaki tutumunun 1926 yılında da devam ettiği görülmektedir. 16 Mayıs 1926 tarihinde Maarif Vekaletine gönderilen yazıda, doğu milletlerinden talebelerin Türkiye’de öğrenim görmesinin teşvik edildiği belirtilerek; 1926 yılında lise eğitimi için “*Ücretli ve leylî olarak bir miktar kız ve erkek Afgan talebesi, keza meccanî ve nehârî bir miktar İran talebesi kabul edilmesine*” karar verildiği ifade edilmiş, ne kadar yatılı ve gündüzlü öğrenci kabul edilebileceğinin bildirilmesi istenmiştir.¹⁶

23 Kasım 1927 tarihli yazıda, Afganistan tarafından 1927 yılı içerisinde 30 talebe gönderildiği, ilkokulu bitirmiş olan bu çocukların ikisinin 18, dördünün 15, kalanının da 13-14 yaşlarında olduğu, şimdilik 14 okula parasız yatılı olarak kayıt edildiği, bunların lise eğitimini bitirdikten sonra onunun tıbbiye, beşinin baytarlık, beşinin topografya, beşinin istihkam ve beşinin de askeri muhabere alanında eğitim göreceği ifade edilmiştir.¹⁷ Bir süre İstanbul’da Harp Okulunda misafir edilen öğrenciler, Türkçe öğrenmeleri için Dumlupınar Yatı Mektebine yerleştirilmişlerdir. Parasız yatılı olarak eğitim gören ve kıyafetleri ücretsiz olarak verilen öğrencilerin cep harçlıkları, Afgan hükümeti tarafından karşılanmıştır¹⁸.

¹² TDA., 500/8079.53518.15.

¹³ TDA., 500/8079.53518.10.

¹⁴ TDA., 500/8079.53519.2.

¹⁵ TDA., 500/8079.53517.1.

¹⁶ TDA., 500/8248.54629.1.

¹⁷ TDA., 500/8079.53495.30.

¹⁸ TDA., 500/8079.53495.23.; TDA., 500/8079.53495.13.; TDA., 500/8079.53495.10. 8 Kasım 1928 tarihli bir yazıda öğrenci sayısı 29 olarak verilmiş ve İstanbul’da bulunan Balmumcu Çiftliği Yatı Mektebinde öğrenim gördükleri ifade edilmiştir. Bkz. TDA., 500/8079.53495.3.

Amanullah'ın Türkiye Ziyareti

Amanullah Han, 20 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş, ziyaret sırasında imzalanan ve bir nevi 1921 yılında imzalanan Dostluk Antlaşmasının devamı niteliğindeki 25 Mayıs 1928 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasında, Türkiye'nin Afganistan'a yapacağı yardımlar garanti altına alınmıştır. Antlaşmanın 4. ve 5. maddelerinde yapılacak yardımlarla ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir;

*“Bağıt devletler, ülke uluslarının gelişmesi ve yükselmesi için, her birinin elinde bulunup öteki tarafa yararlı olan ve ona gereksinim duyulan her türlü olanakları ve gerekçeleri, ayrıca düzenlenecek özel sözleşmeler ile sağlamayı ve onun gereksinimlerini karşılamayı yükümlenir ve öteki tarafa o konuda yardımda bulunur. Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan millî eğitiminin ve ordusunun gelişmesi ve yükselmesi için isteyeceği yargısal, bilimsel ve askeri alanda uzmanları seçip Afgan Devletinin hizmetine vermeyi yükümlenir.”*¹⁹

Ankara'daki temaslarından sonra, 28 Mayıs 1928 tarihinde İstanbul'a gelen Amanullah Han, istasyonda kendisini karşılayanlar arasında yer alan Türk ordusunda staj görmekte olan Afgan subaylarıyla görüşmüş, onlardan çok çalışmalarını, yurtlarına dönünce Türk subayları gibi yetişmiş olmalarını istemiştir²⁰. Amanullah Han bir süre dinlendikten sonra, Fındıklı'daki Sanayi Nefise Akademisini ziyaret etmiş, daha sonra Karaköy, Beyoğlu yolu ile halkın alkışları arasında Harbiye Mektebi ve Harp Akademisine giderek, şerefine verilen çay ziyafetine katılmıştır.

“İstanbul'daki Afganlı Zabitan, Haydarpaşa İstasyonunda Kral ve Kraliçe Hazretlerine İntizar Ederken” (Servet-i Fünun, 31 Mayıs 1928, Cilt: 64, Yıl: 36, s. 36.)

¹⁹ Şimşir 2019, s. 441-442.

²⁰ Şimşir 2019, s.187.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

29 Mayıs 1928 günü Topkapı Sarayını, müzeleri, Çapa Kız Muallim Mektebini ve Darülfünun’u ziyaret eden Amanullah Han, Darülfünun binasının girişinde öğrenciler tarafından alkışlanmış, Darülfünun Emini Neşet Ömer Bey’in takdim konuşmasından sonra söz alarak şunları ifade etmiştir; “*Afganistan çocuklarına vekâleten sizinle ittifad-ı samimiyet akdederim. Siz, Afganistanlıları küçük birader biliniz, onlar da sizi büyük birader bilsinler. Benim en büyük gayem çocuklarımızı size göndermek ve burada okutturmak ve sizden muallim istemektir*”²¹.

2 Haziran 1928 tarihinde İzmir Vapuru ile İstanbul’dan uğurlanan Amanullah Han’ın yaptığı konuşmada, “*Türk kadınlarını çok severim. Onları Avrupa kadınlarıyla müsavi ve hatta faik görmekle müftehirim*”, sözleri ile medeni açıdan Türk kadınının büyük ilerleme kaydettiğini ifade etmiştir²².

Amanullah Han’ın Türkiye ziyareti sonrasında iki ülke arasında ilişkiler daha da gelişmiş, karşılıklı büyükelçiler atanmıştır. İki ülke arasında artan dostluk ve işbirliği, eğitim alanına da yansımış, ziyaret sonrasında Türkiye’ye gelen Afgan öğrenci sayısında artış meydana gelmiştir. Afgan hükümeti tarafından, Türkiye’de öğrenim gören talebelerin denetlenmesi ve olası sorunlarının çözümü için bir memur tayin edilmiştir. 30 Temmuz 1928 tarihli yazıda, “*Talebe ve şehbenderlik işleri için Afgan hükümetinin memur i’zam etmesinin muvafık*” görüldüğü ifade edilmiştir²³.

Amanullah Han, reform hareketlerine hız vermiş, Ekim 1928 başlarında üç önemli konuşma yapmıştır. Estur Sarayında yaptığı son konuşmasında İslam’da kadınların yüzlerini, ellerini ve ayaklarını örtmelerini gerektiren bir hüküm olmadığını açıklamış, bir kadının bu uzuvları açık olarak beş vakit namaz kılabileceğini ifade etmiştir. Bu sırada Amanullah Han’ın eşi Kraliçe Süreyya, Avrupa’dan döndüğünden beri taktığı şeffaf peçesini çıkarıp atmış, orada bulunan bir kaç kadın da Kraliçe Süreyya’yı takip ederek peçelerini çıkarmıştır. Amanullah Han konuşmasının devamında, seçilecek yirmi dört kız öğrencinin yükseköğrenim için yurt dışına gönderileceğini ifade etmiştir²⁴.

30 Eylül 1928 tarihinde Türkiye’nin Afganistan Büyükelçiliğinden gönderilen yazıda, Amanullah Han’ın Türkiye ziyareti ile ilgili bilgi verdiği konuşması sırasında, tahsil için Türkiye’ye gönderilecek Afgan talebelerinin sahneye gelmesi üzerine onları alkışlattığı ve “*Türklerle aramızda mevcut olan dostluğun en canlı bir delilidir ki huzurunuzdan geçen bu talebe ve talabat, Türkler tarafından tahsil ettirilip yetişmiş bir halde iade edilecektir*”, dediği ifade edilmiştir²⁵.

Afganistan’ın bu cüretkâr adımı Avrupa basınında da yer almıştır. II Messaggero adlı İtalyan gazetesi, Kraliçe Süreyya’nın eğitim için yurt dışına gönderilmek üzere seçilen, peçesiz ve modern bir biçimde giyinmiş olan Afgan kızlarını kabul ettiğini, onlara bazı nasihatlerde bulunarak Avrupalı kadınların yaşam biçimleri hakkında bilgi verdiğini, kızların, kendilerini uğurlamak için sarayın önünde toplanan binlerce insanın alkışlarına

²¹ *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s.65; *Ayın Tarihi*, XVI/51, (Haziran 1928), s.3386.

²² Köçer 2004, s.226.

²³ TDA., 500/8174.54035.1.

²⁴ Nawid 1999, s.142; Rasanayagam 2003, s.21-22.

²⁵ TDA., 500/8194.51963.5.

karşılık vermek üzere sarayın balkonuna çıkarıldığını ve bu yaştaki kızların ilk defa peçesiz olarak halka görüldüğü ifade edilmiştir²⁶.

Amanullah Han'ın konuşmasından sonra, tıp dalında eğitim görmek üzere on üç kız öğrencinin Türkiye'ye gönderilmesi için hazırlıklara başlanmıştır. Amanullah Han'ın kız öğrencilerin eğitimi için Türkiye'yi tercih etmesinde, Türkiye'nin Sünni bir İslam ülkesi olması, Atatürk'ün öncülüğünde büyük bir modernleşme hamlesine girişmesi ve ulema tarafından daha az tepki çekecek bir ülke olması etkili olmuştur.

Afganistan'da Büyükelçi olarak görev yapan Yusuf Hikmet Bayur, kız öğrencilerin Türkiye'ye gönderilmesi hakkında şunları ifade etmiştir;

“Amanullah Han'ın, Türkiye'ye tahsile gönderdiği bir çok gencin arasında 15-20 kadar da kız öğrenci vardı. Bazı yakınları, bunların dışarıya giden Afgan elçi veya elçilik memurlarının aile ve kızları imiş gibi örtülü ve göze batmayacak surette ülkeden çıkarılması öğüdünü kendisine verirlerse de Amanullah Han bunu kabul etmez ve bunların Türkiye'ye Avrupa öğrencileri gibi açık ve başlarında bir bere olarak otobüse bindirilip Hindistan'a ve oradan Türkiye'ye gönderir. Hintli sınır memurları bunlar şerefine bir ziyafet verir ve bir takım Afgan oymak (aşiret) hanlarını da ziyafete çağırırlar. Bu suretle oymaklar bu kızları, yüz ve başları açık Avrupalı biçimde giyinmiş olarak kendi gözleriyle görür ve Türkiye'ye gittiklerini öğrenirler”²⁷.

13 Ağustos 1928 tarihli yazıda, mevcut talebelere ilaveten ilköğrenimlerini tamamlamış 120 Afgan öğrencinin daha Türkiye'ye gönderileceği belirtilerek gerekli tedbirin alınması istenmiştir²⁸. 22 Ekim 1928 tarihli yazıda, gelen Afgan talebe sayısı 120 yerine 115 olarak ifade edilmiş, bunun 61'nin ücretsiz kalanının da ücretli olarak kabul edileceği, geldiklerinde üç gün yatılı orta mektepte tutulup sağlık durumları kontrol edildikten sonra, daha önce belirlenen okullara sevk edileceği ifade edilmiştir. Parasız yatılı olarak kabul edilen Afgan öğrencilerin, Türk öğrencilerin sahip oldukları bütün haklara sahip olması, elbise ihtiyaçlarının karşılanması, ayda 3 liradan yılda 36 lira harçlık verilmesi, kitap kırtasiye giderleri içinde yıllık ayrıca 30 lira daha verilmesi, ücretli olanlar için her öğrenci başına aylık ücret dışında, yıllık 60 lira kıyafet-çamaşır, yıllık 36 lira harçlık, 30 lira kitap ve kırtasiye bedelinin okul idarelerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır²⁹.

26 Eylül 1928 tarihinde İngiliz bandıralı Roza Vapuru ile Bombay'dan hareket eden 15 kız ve 100 erkek öğrenci, “Sefaret İkinci Kâtibi Hakkı ve Mektep Hükkam Müdürü Anlohan ile beraber”, 13 Ekim 1928 tarihinde Port Said'e, 14 Ekim 1928'de de İstanbul'a ulaşmıştır³⁰. Öğrencileri taşıyan Vapuru İstanbul-Galata Rıhtımında Afgan Sefiri Gulam Ceylani Han, Afgan subayları, İstanbul Hariciye Murahhası, Maarif Emini Behçet Bey, Maarif Emini Muavini Şakir Bey, Maarif Müdürü Haydar Bey tarafından

²⁶ Şimşir 2019, s.213-214.

²⁷ Bayur, 1987, s.598-599, Şimşir 2019, s.216.

²⁸ TDA., 500/8248.54627.30.

²⁹ TDA., 500/8248.54627.11.

³⁰ TDA., 500/8248.54627.28; TDA., 500/8248.54627.25.; TDA., 500/8248.54627.23.; TDA., 500/54627.22.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

karşılanmıştır³¹. 17 Ekim 1928 tarihli yazıda, gece İskenderiye’den İstanbul’a gelen 117 Afgan öğrenciyi taşıyan vapura çıkan Münif Beyin, Türkiye Cumhuriyeti adına hoş geldiniz dediği ifade edilmiştir³².

“115 Afganlı Talebe Dün Şehrimize Geldi” (Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel 1928)

Akşam Gazetesinde konuyla ilgili olarak aşağıdaki haber yayınlanmıştır;

“Afganlı Talebe

Gelen talebeye ibtida Türkçe öğretilcek

Dün şehrimize gelen 115 Afgan talebeden 15 kız talebe, Kandilli Orta Mektebine misafir edilmiştir. Bu kızlar, Kandilli, Çamlıca, Erenköy Kız Mekteplerine beşer kişi olarak tevzi edileceklerdir. Metbakı yüz kişiden ibaret erkek talebeden bir kısmı İstanbul Kabataş Lisesine diğer bir kısmı da Bursa, Edirne, İzmir, Ankara, Trabzon Liselerine ayrılarak sevk edilecektir. Maarif Emaneti talebenin tedrisattan mahrum kalmamaları için muamelelerini bir an evvel intaç ederek bunları mahal-i müretteplerine gönderecektir.

Afgan talebenin kısm-ı azamı, Türkçe bilmemektedir. Talebenin ilk zamanlarda Türkçe öğrenmelerini temin etmek maksadıyla, mekteplerde Türkçe lisan tedrisatına tabi

³¹ Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel 1928; Akşam, 19 Teşrinievvel 1928.

³² TDA., 500/8248.54627.14. Leon B. Poullada tarafından, 1928 yılında Türkiye’ye orta öğrenim görmek üzere 28 kız öğrencinin gönderildiği ifade edilmiştir. Bkz. Poullada 1973, s. 73.

tutulmaları münasip görülmüştür. Bittabi bu müddet zarfında diğer derslere -muvakkat bir müddet için- iştirak edemeyeceklerdir”³³.

Maarif Emini Behçet Bey yaptığı açıklamada, gelen talebinin toplam 150 kişi olduğunu, bunlardan 25’inin Galatasaray, 25’inin İstanbul, 25’inin Kabataş liselerine dağıtıldığını, 25 talebinin de Eminönü İlk Mektebine verildiğini söylemiştir. Kız talebe de Kandilli Kız Orta Mektebine yerleştirilmiştir. Okul müdürleri, talebelerin birinci derece velisi olarak kabul edilmiştir. Gelen talebelerin hepsi ilk tahsillerini Afganistan’da yapmış, bilhassa kız talebeler, rüştiye adı verilen altı senelik bir eğitimi tamamlayarak Türkiye’ye gelmiştir. Yaşları 12-17 arasında değişen talebelerin bir kısmının ücretsiz olarak çeşitli liselere yerleştirilmesi geri kalanların paralı eğitim alması, talebelerin önce beşer-onarlı gruplar halinde İstanbul’daki okullara dağıtılması, daha sonra kalanların Bursa, İzmir, Ankara, Kayseri, Kastamonu ve Trabzon Liseleriyle Manisa Orta Mektebine gönderilmesi planlanmıştır³⁴.

4 Kasım 1928 tarihinde Akşam Gazetesinde yer alan bir haberde, İzmir Vapuru ile İzmir’e gelen 16 Afgan talebeden 10 talebinin İzmir Erkek Lisesine, 6 talebinin Manisa Leyli Orta Mektebine yerleştirildiği ifade edilmiştir³⁵.

Eğitim Amacıyla Türkiye’ye Gönderilen Kız Öğrenciler

“Ruz-ı Yekşenbe 9 Mezan sene 1307 Saat 9:½ (Miladi Takvime Göre 1 Ekim 1928 Pazar) Sabah Yola Koyuldular” (Hashimi 2013, s.134.)

³³ Akşam, 20 Teşrinievvel 1928.

³⁴ Akşam, 25 Teşrinievvel 1928.

³⁵ Akşam, 5 Kasım 1928.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

*Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Gençleri-1928
(Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, 2009, s.130-132)*

Eğitim almak için Türkiye’ye gönderilen kız öğrenciler tıp, hemşirelik ve öğretmenlik alanlarında eğitim görmüşlerdir.

Amanullah Han’ın eğitim amacıyla kız öğrencileri yurt dışına göndermesi, onu devirmek isteyenlerin elinde önemli bir koz olmuş, 1928 yılında Celalabat’ta başlayan isyanın önemli nedenlerinden biri haline gelmiştir. Amanullah Han’a yönelik eleştirilerde, “*Kral Müslüman kızları kafirlere veriyor ve erkekleri kafir olarak ülkeye getiriyor*” gibi cümleler sarf edilmeye başlanmıştır³⁶. Amanullah Han ile Eşi Kraliçe Süreyya’nın Avrupa ziyareti sırasında çekilen ve Alman devlet adamları yanında balo kıyafeti giyen Kraliçe Süreyya’nın da yer aldığı resim, elden ele gezdirilerek halk isyana teşvik edilmiştir. İsyancılar, eğitim almak için Türkiye’ye gönderilen kız öğrencilerin geri getirilmesini, kadınların hicabına karışılmamasını, saçlarını kestirmeye zorlanmamasını ve kız okullarının kapatılmasını istemişlerdir. İsyanı önlemeye çalışan Amanullah Han, yayınladığı 18 maddelik bildiriye yapmayı vadettiği işler arasında öğrencilerin geri çağırılması, mollaların Afganistan’da ders alması ve ders vermesi gibi hususlar da yer almıştır³⁷. Amanullah Han şunları ifade etmiştir:

“İnsanların çoğu beni yanlış anlamışlar ve bundan dolayı yürürlüğe girmesini istediğim pek çok kanunu geri alıyorum. Örneğin, kimi insanlara göre ben kız öğrencileri

³⁶ Hashimi 2013, s.14.

³⁷ Şahin 2015, s.71.

güya gayr-ı Müslim bir devlete göndermişim; hâlbuki onlar Müslüman bir ülke olan Türkiye'ye gitmişler ve orada sağlık alanında eğitim alıp geri dönüp kendi insanlarına hizmet edecekler"³⁸.

İsyan sonunda ülkesini terk etmek zorunda kalan Amanullah Han, Süveyş'ten geçişi esnasında El Ehram Gazetesi muhabiri ile yaptığı 3 Temmuz 1929 tarihli görüşmede, ülkesindeki kargaşaya ilişkin görüşlerini ifade etmiş ve kendisine yönelik bazı eleştirilere de cevap olarak şunları ifade etmiştir;

"Türkiye'ye tahsil-i ilim için gönderdiğim (kız)ların (Alaman)ya'ya hediye olarak gönderildiklerini, âsâr-ı âtikayı muhafaza etmek üzere tesis ettiğim müzehanenin puthane olduğunu, inşa eylediğim mekteplerin çocukları kâfir etmek için inşa edildiğini ve bu gibi mekteplerin kafirlerden başkaları tarafından inşa olunamayacağını, peygambere söğdiğimi, (Kadyani) Mezhebini kabul ettiğimi halk arasına yaydılar. Halbuki ben dindar bir Müslümanım, peygamber hazretlerine küfür etmem kâbil değildir. Kadyani Mezhebini kabul ettiğim ise iftiradır; böyle bir mezhebin vücudunu işittim; fakat ne olduğunu, makasidini bilmem. Bunlardan başka radyoyu, telefonu kollarmanın küfür olduğunu ilan ettiler"³⁹.

Kız öğrencilerin Türkiye'ye gönderilmesinin Afganistan'da yarattığı tepki, Türkiye'nin Afganistan Büyükelçiliğinin yaptığı yazışmalara da yansımış, 12 Şubat 1929 tarihinde Türkiye'nin Afganistan Büyük Elçisi tarafından gönderilen ve Amanullah Han ile muhaliflerin çalışmalarıyla ilgili yazıda; *"Şinvari Aşiretinin kralın kafirliği, kraliçenin Avrupa'da çıplak dolaştığı ve kafirlerle şarap içtiği, Afgan kızlarının kafiristana tahsil için cebren gönderildikleri, memlekete kafir adeleri ithal olunduğu"* propagandasının yapıldığı ifade edilmiştir⁴⁰. Aynı yıl Afgan emiri ile bir mülakat gerçekleştiren dönemin Afganistan Büyükelçisi Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, mülakatı Hariciye Vekâleti'ne bildirirken Afgan Emiri'nin *"Amanullah'ın en büyük hatalarından birisi kız öğrencileri Türkiye'ye tahsile göndermesidir"*, anlamına gelen sözler sarf ettiğini ifade etmiştir⁴¹.

Amanullah Han'ın Türkiye'yi de kapsayan Avrupa gezinden dönüşte reformlara hız vermesinde, kadınların eğitim ve sosyal hayatta yer alması, peçelerin atılması konularında radikal kararlar almasında, Gazi Mustafa Kemal Paşanın teşviklerinin etkili olduğu ileri sürülmüştür. Oysa Gazi Mustafa Kemal Paşa, önce kuvvetli bir ordu oluşturmasını daha sonra reformlara başlamasını, kanun zoruyla kadınların yüzlerinin açılması gibi tehlikeli reformlara girişmemesi konusunda Amanullah Han'ı uyarmıştır. Nitekim Afganistan'a büyükelçi olarak atanan Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, kaleme aldığı eserde Gazi Mustafa Kemal Paşanın kendisine, kadınların mecburi açılmaları meselesi üzerinde pek durmamasını Amanullah Han'a söylemesini istediğini, *"İnsan kafasını kayaya çarpmamalıdır"*, dediğini, bunları Amanullah Han'a ilettiğinde *"Ağabeyim (Mustafa Kemal) pervaya buyurmasınlar, bütün millet avucumun içindedir"*, diye cevap verdiğini, kendi bakanlarına dönerek *"Türkler korkuyorlar, bakın ben neler yapacağım"*, dediğini ifade etmiştir⁴².

³⁸ Hashimi 2013, s.15.

³⁹ BCA., 30.10.0./257.731.17.

⁴⁰ BCA., 30.10.0./257.731.7.

⁴¹ BCA., 30.10.0./257.731.21.

⁴² Bayur 1987, s.597.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

Afganistan’da çıkan Beççe-i Saka İsyanı sonunda iktidar değişmiş, Amanullah Han ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. İsyân sonrasında Afgan kız öğrenciler ülkelerine geri çağırılmıştır. 12 Mart 1929 tarihli bir yazıda, kız öğrencilerin Türkiye’den getirilmesi için Müfettiş Mehmet İsmail Han’ın memur edildiği belirtilmiş, Kabil’deki Türk Büyükelçiliğine teslim edilen paranın Mehmet İsmail Han’a ulaştırılması istenmiştir⁴³. Türkiye’nin Kabil büyükelçisi tarafından gönderilen yazıda, hükümetin kızları okutmak istediği ancak kızların ebeveynlerinin çocuklarının hükümet tarafından zorla gönderildiğini ifade ederek, geri gelmesi için baskı yaptıkları, hükümet tarafından görevlendirilen müfettişe güvenmedikleri ve çocuklarına gönderecekleri parayı Türk büyükelçiliği üzerinden göndermek istedikleri, bu para ile çocuklarının vapur biletlerinin alınmasını istedikleri, elçilik görevlisinin de bu parayı alan kızların ülkeye dönmemesi halinde nahoş bir durum olacağını ifade ettiği, bu nedenle güvenilir birinin İstanbul’a gönderilerek onun nezaretinde getirilmelerinin önerildiği ve bunun da kabul gördüğünü ifade etmiştir⁴⁴.

Türkiye’nin Kabil Büyükelçisi Ahmet Bey tarafından Hariciye Vekaletine gönderilen bir başka yazıda, kızların geri gönderilmesi konusunda izlenecek politika hakkında şunlar ifade edilmiştir: “*Bundan evvel zatı devletlerine arz ettiğim esbaba mebni memleketimizdeki Afgan kızlarının buraya iadelerine taraftarım. Şimdiki hükümetin bu talebi is’af etmezsek bi-haddü payan iftiralara maruz kalacağımız gibi esbak kral Amanullah aleyhine yapılan propagandaya kuvvet vermiş oluruz*”⁴⁵.

Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerine yansıyan ifadelerden, 1930 yılında Afgan kız öğrencilerin hala Türkiye’de oldukları anlaşılmaktadır. 15 Nisan 1930 tarihli yazıda, Afgan kızlarının ülkesine dönmesi için Afgan Sefiri Gulam Nebi Han’a iletilmek üzere Kabil’deki Türk elçiliğine 520 İngiliz lirası verildiği, bu paranın İş Bankası üzerinden Gulam Nebi Han’a iletilmesi istenmiştir⁴⁶. 19 Temmuz 1930 tarihli yazıda, Afgan Büyükelçiliğinden alınan 5 Haziran 1930 tarihli yazıda, 15 Afgan kız talebenin Afganistan’a hareket etmesinin Kabil Hükümetince karar altına alınmış olduğu ifade edilmiştir⁴⁷.

Afganistan’da, Amanullah Han’ın tahtan indirilmesi ile devam eden süreçte yaşanan karışıklıklar Türk-Afgan ilişkilerini olumsuz yönde etkilememiş, Amanullah Han’ın başlattığı reformları devam ettiren Nadir Şah ve Zahir Şah döneminde de Afgan öğrenciler Türkiye’ye gelerek eğitim almaya devam etmiştir.

İlkokul mezunu olarak Türkiye’ye gelen Afgan öğrenciler, ortaokul ve lise eğitimini tamamlamaları için genellikle İzmir Erkek Lisesi, Manisa Orta Mektebi,

⁴³ TDA., 500/8248.54626.4.

⁴⁴ TDA., 500/8248.54626.2. “Nadir Şah, eğitim için Türkiye’ye gönderilen kız öğrenciler geri çağırttı ve onları başörtü takmaya zorladı”. Bkz. Hashimi 2013, s.18.

⁴⁵ TDA., 500/8248.54626.5.

⁴⁶ TDA., 500/8248.54622.17.

⁴⁷ TDA., 500/8248.54619.1. Sağlık eğitimi almak için Türkiye’ye gönderilen Afgan kız talebeler ülkelerine dönerken, Afganistan’da görev yapan Türk görevlilerin kız çocuklarının, “*Başlarına kuzu derisi kalpak giyerek*” Afgan Tıp Fakültesinde eğitim görmesine izin verilmiştir. Bkz. Özbay 1976, s. 301-302.

Balıkesir Lisesi, Kayseri Lisesi, Haydarpaşa Lisesi, Adana Lisesi gibi ortaöğretim kurumlarına kaydolmuşlardır. Parasız yatılı olarak kayıtları yapılan öğrenciler okullarını bitirdikten sonra, tıpkı Türk öğrenciler gibi, olgunluk imtihanlarına tabii tutularak başarılı olanlar üniversite ve yüksek okullara kaydolmuşlar bazen de sınavsız geçiş yapmalarına izin verilmiştir.

Türkiye'nin Afganistan'a verdiği eğitim desteği çerçevesinde gönderdiği öğretmenler sayesinde Afganistan'da yeni okullar açılmıştır. 1929 yılında yapılan düzenleme ile Kabil'de kurulan okullardan olgunluk diploması alacak olan Afgan öğrencilerin, Türkiye üniversitelerine kabul edilmesine karar verilmiştir⁴⁸.

Afgan öğrenciler için yüksek öğrenimde en çok tercih edilen okulların başında askeri okullar, askeri ve sivil tıp fakültesi ile Mülkiye Mektebi, Ziraat ve Hukuk Mektebi gelmiştir.

Mülkiye Mektebinde eğitim gören Afgan öğrencilerden Ahmet Alişah Ma'sumi, eğitime başladığı zamanki duygularını şu sözlerle ifade etmiştir;

“Siyasal Bilgiler Okulu, Ankara'da Cebeci'deki yeni binasına taşınıyordu. İstanbul'dan trenle Ankara'ya geldik; ben ilk defa Ankara'yı görüyordum; Ulus Meydanı'nda yapılan törende Mülkiye'nin o zaman en yaşlı mezunlarından bir zat... (O sırada Ordu milletvekili bulunan ve Mülkiye 1886 mezunlarından Ahmet İhsan Tokgöz imiş) çok heyecanlı bir nutuk söyledi; söylenen nutuk bana o kadar derin tesir etmişti ki Atatürk'ün yarattığı o muazzam inkılap devresinde Siyasal Bilgiler Okuluna girişime iftihar etmekteyim. Aynı iftihar hissi hala gönlümü ferahlandırmakta olup bir ömür boyunca da devam edecektir”⁴⁹.

Tablo 1: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Tarihi Adlı Esere Göre Mülkiye'den (Siyasal Bilgiler Okulundan) Mezun Olan Afgan Öğrenciler

Adı	Doğum Tarihi	Okuduğu Lise	Mezun Olduğu Yıl
Abdülkuddüs	1914	Haydarpaşa Lisesi	1941
Ahmed Ali Perdiz	1914	Haydarpaşa Lisesi	1939
Mirza Muhammed	1915	Haydarpaşa Lisesi	1942
Berat Ali (Beryalev)	1915		1940
Emir Or	1917	Kayseri Lisesi	1943
Enver	1916	Kayseri Lisesi	1943
Fakir Mehmet Bahtiyar Lenemen	1913	Haydarpaşa Lisesi	1938
Gulam Mehmet Bâbür	1912	Haydarpaşa Lisesi	1938
Habibullah Atik	1913	Haydarpaşa Lisesi	1938
Kerim Barnıyan			1940
Mehmet Hasan Kemal	1915	Balıkesir Lisesi	1940

⁴⁸ TDA., 500/8243.54652.1.

⁴⁹ Şimşir 2019, s. 358.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

Muhammet Akbal Pamir	1910	Balıkesir Lisesi	1940
Muhtar	1915	Haydarpaşa Lisesi	1940
Saddıkullah	1915	Adana Erkek Lisesi	1942

Kaynak: Çankaya 1968-1969, Cilt:5, s.2297-2298, 2344, 2423, 2424, 2446, 2462, 2572, 2581-2582, 2658; Şimşir 2019, s.359-364.

1935-1937 yılları arasında Gulam Nebi, Ahad, Gül Mehmed ve Fakir Mehmed isminde üç Afgan talebinin Ankara Hukuk Fakültesi’nde⁵⁰, Afganlı talebe Emircan, Melik Şah Hamid ile Dat Mehmet’in de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde eğitim alması sağlanmıştır⁵¹. Yine Afganistanlı Gaffar’ın ücretsiz olarak Yüksek Mühendis Okulu’na alınması yönünde yapılan birtakım çalışmaların yanında bazı Afgan öğrencilerin kendi istekleri doğrultusunda da kalacak yerlerinin değiştirilmesine imkân verilmiştir⁵².

Yüksek Ticaret Okulu’nda eğitimine devam eden ve aynı zamanda Kadırga’daki Halkevinde konaklayan Sıddıkullah isimli bir Afgan talebe, Halkevinde verilen öğle yemeği ile doymadığını beyan ederek Eminönü’ndeki Halkevine nakli için Ankara’daki CHP merkezine başvurmuş ve naklini bu gerekçe ile başka bir yere aldrabilmiştir⁵³. İstanbul valiliği tarafından CHP genel merkezine gönderilen yazıda, Sıddıkullah’ın 1937 yılına ait bir yıllık pansiyon ücretinin, ayda 20 liradan 240 lira olduğu ifade edilmiştir⁵⁴.

Afgan öğrencilere tanınan ayrıcalıklardan biri de İstanbul’daki Yatılı Tıp Talebe Yurduna alınmalarıdır. 6 Ekim 1936 tarihli yazıda, 2000 numaralı kanuna göre Tıp Fakültesi Talebe Yurduna alınan öğrencilerin mecburi hizmetle yükümlü olacağı, ecnebi öğrencilerin mecburi hizmet yükümlülüğünü yerine getiremeyeceği için yurtlara alınmaları yasaklanmıştır. Kanunda, ecnebi talebe alınmayacağı belirtilmişse de bunun Afgan öğrencileri kapsamaması gerektiği, zira 1935 yılında Emircan ve Ubeydullah’ın parasız yatılı olarak buraya kaydolduğu, 1936 yılında da Haydarpaşa Lisesini bitiren Mehmet Kasım ile Mansur ve Kuddusi’nin aynı şekilde buraya alınması istenmiştir⁵⁵. 9 Kasım 1936 tarihli yazı ile Afgan talebeler yurda kabul edilmişlerdir⁵⁶.

Afgan öğrencilerin tercih ettikleri yüksek okullardan biri de polis mektebi olmuştur. 20 Temmuz 1936 tarihli yazıda, Haydarpaşa Lisesi 9. sınıfına terfi eden Afganlı Ömer ile Cuma ve yine 3. sınıfa terfi eden İshak’ın, Polis Mektebine alınması istenmiştir.⁵⁷ 5 Temmuz 1937 tarihli bir yazıda İshak, Ömer ve Cuma’nın mezun olduğu, “*Bunların Afganistan’da Türk polislerini temsil edeceklerinden gördükleri nazari tahsil kâfi gelmeyeceği için*”, İstanbul Polis Müdürlüğüne bağlı dördüncü şubede, birkaç ay staj yapmaları gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁸

⁵⁰ BCA., 30.18.1.2./78.74.7.

⁵¹ BCA., 30.18.1.2./58.71.7. BCA., 30.18.1.2./78.77.7.; BCA., 30.18.1.2./59.83.9.

⁵² BCA., 30.18.1.2./59.83.8.

⁵³ TDA., 500.8246.54337.6.; BCA., 490.01./1197.193.1.

⁵⁴ BCA., 490.01./1197.193.1.

⁵⁵ TDA., 500/8246.54337.26.; TDA., 500/8246.54337.34.

⁵⁶ TDA., 500/8246.54337.8.; BCA., 30.18.1.2./61.3.5.

⁵⁷ TDA., 500/8246.54342.13.

⁵⁸ TDA., 500/8246.54342.4.

Tablo 2: 1936 Yılında Liseyi Bitiren Afgan Öğrencilerin Yüksek Okul Tercihleri

Numarası	Adı	Mezun Olduğu Lise	Gitmek İstedığı Yüksek Okul
1073	A. Kuddus	Haydarpaşa Lisesi	Tıbbiye
1403	Mansur	Haydarpaşa Lisesi	Tıbbiye
1353	Kassım	Haydarpaşa Lisesi	Tıbbiye
1093	Ali M.	Haydarpaşa Lisesi	Mülkiye
1343	A. Kerim	Haydarpaşa Lisesi	Mülkiye
1383	Can M.	Haydarpaşa Lisesi	Mülkiye
1443	Muhtar	Haydarpaşa Lisesi	Mülkiye
1873	Taç M.	Haydarpaşa Lisesi	Mülkiye
1103	Berat Ali	Haydarpaşa Lisesi	Hukuk
1913	Refik	Haydarpaşa Lisesi	Kimya
1683	Siddik	Haydarpaşa Lisesi	Ticaret
416	Kayyum	İzmir Lisesi	Tıbbiye
80	Hassan	Balıkesir Lisesi	Mülkiye
81	Ekber	Balıkesir Lisesi	Mülkiye

Kaynak: TDA., 500/8246.54337.36.

Tablo 3: 1937 Yılında Liseyi Bitiren Afgan Öğrencilerin Yüksek Okul Tercihleri

Numarası	Adı	Mezun Olduğu Lise	Şubesi	Gitmek İstedığı Yüksek Okul
1553	Salim	Haydarpaşa Lisesi	Fen/B	Askeri Dışçı okuluna
1583	Ömer	Haydarpaşa Lisesi	Fen/B	İktisat Fakültesi
1823	Vahid	Haydarpaşa Lisesi	Fen/B	Kimya Şubesi
1043	Ahad	Haydarpaşa Lisesi	ED/A	Ankara Hukuk Mektebi
1053	Ali Ahmed	Haydarpaşa Lisesi	ED/A	Sivil Dışçı Okulu
1463	Gül Mehmed	Haydarpaşa Lisesi	ED/A	Ankara Hukuk Mektebi
1543	Saadet	Haydarpaşa Lisesi	ED/A	Siyasal Bilgiler Okulu
593	Sadullah	Haydarpaşa Lisesi	ED/B	İktisat Fakültesi
1083	Abdurrahman	Haydarpaşa Lisesi	ED/B	Yüksek Ticaret Okuluna, (Yüksek Muallim Mektebinde veya diğer parasız

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

				yatılı bir yerde kalması kaydıyla)
1433	Nureddin	Haydarpaşa Lisesi	ED/B	İktisat Fakültesi
153	Mehmed İshak	İzmir lisesi		Askeri Tıp Fakültesi
191	Abdülmecid	İzmir lisesi		Askeri Tıp Fakültesi
160	Fakir Mehmed	İzmir lisesi		Ankara Hukuk Mektebi
114	Melikşah	Balıkesir lisesi		Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü
947	Emir Mehmed	Kayseri lisesi		İnşaat Mektebi
666	Mir Ahmed	Adana lisesi		Siyasal Bilgiler Okulu
	Mehmed Ömer	Diyarbakır Lisesi		Ankara Harbiye Mektebi
	Mehmed Enes	Kabil Fransız Lisesinden mezun olarak sekiz aydan beri İstanbul Yüksek Öğretmen okulunda		Yüksek Mühendis Mektebi

Kaynak: TDA., 500/8173.54954.11.; TDA., 500/8173.54954.9.; TDA., 500/8213.52967.12.

Diğer arşiv belgeleri incelendiğinde tabloda yer almayan ancak 1937 yılında Denizli Lisesinden mezun olan Mehmed Nesim’in Siyasal Bilgiler Okuluna⁵⁹, Haydarpaşa Lisesinden mezun olan Esadullah’ın Harbiye Mektebine gönderildiği⁶⁰, Yüksek Ticaret Okuluna gitmek isteyen Abdürrahman ile İktisat Fakültesine gitmek isteyen Nureddin, Sadullah ve Ömer’in, istedikleri okullarda yatılı teşkilatı olmadığı için yerleştirilemediği, Abdürrahman’ın Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya şubesine, diğerlerinin de Siyasal Bilgiler Okuluna⁶¹ kaydedildiği görülmektedir.

25 Şubat 1938 tarihli yazıda, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından yapılan açıklamada, okulunu bırakarak veya tamamlayarak Afganistan’a dönen öğrencilerin yerine Türkiye’nin yeni öğrenci almak ve bunu daimî hale getirmek istediği belirtilmiştir. Bu açıklama, Türk Hükümeti ile Afgan Büyükelçiliği arasında 1938 yılında Afganistan’dan ne kadar öğrenci geleceği konusunda anlaşmazlık yaşanmasına neden olmuştur. Afganistan Büyükelçiliği tarafından gönderilen yazıda 1936-1937 döneminde Afgan talebe miktarının 96 olduğu, bunlardan askeri sınıflara mensup olan 9, sivil

⁵⁹ TDA., 500/8173.54948.4.

⁶⁰ TDA., 500/8213.52968.1.; TDA., 500/8213.52968.3.

⁶¹ TDA., 500/8173.54954.5.; TDA., 500/8173.54951.1.; TDA., 500/8173.54948.1.

sınıflara mensup olan 5 talebinin 1937 yılında ülkesine döndüğü, 82'sinin tahsiline devam ettiği, bunlardan altısının sivil, altısının subay olarak topçu ve süvari mekteplerinde eğitim görmekte olduğu ve bu yıl ülkelerine döneceği, daha önceki yıl gidenlerle birlikte ülkesine dönen öğrenci miktarının 26'ya çıktığı, 9 yarsubay (asteğmen), 9 askeri tıp talebesi, 4 Ankara Harbiye Mektebi birinci sınıf ve 4 Kuleli Askeri lisesi talebesinin bu sene eğitime devam edeceği belirtilmiştir. Daha önceki yıllarda her yıl 50 subayın Türkiye'ye kabul edildiği hatırlatılarak, 1938 yılında Türkiye'nin ne kadar subay kabul edeceğinin bildirilmesi istenmiştir⁶².

Tablo 4: 1938 Yılında Türkiye'de Öğrenim Gören Afgan Talebinin Okullara Göre Dağılımı

Bulunduğu Yer	Toplam
İstanbul Harp Akademisinde Yarsubay (Asteğmen)	2
İstanbul Halıcıoğlu Topçu Okulunda 6, nakliye sınıfında 3 Yarsubay (Asteğmen)	9
Eskişehir Tayyare Mektebinde Yarsubay (Asteğmen)	1
İstanbul Süvari Okulu Yarsubay (Asteğmen)	2
İstanbul Askeri Tıp Okulunda 5 tabip, 2 kimyager, 2 dişçi	9
Ankara Harp Okulunda birini sınıfta 1 topçu, 1 istihkam, 2 muhabere	4
Kuleli Askeri Lisesi son sınıfta 3, üçüncü sınıfta 1	4
Askeri Öğrenci Toplamı	31
Ankara Hukuk Fakültesi birinci sınıfta 2, ikinci sınıfta 1	3
İstanbul Tıp Talebe Yurdunda Üçüncü sınıfta	2
İstanbul Yüksek Mühendis Okulu üçüncü sınıfta	1
İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunda	5
İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu ikinci sınıfta	1
Ankara Yüksek Siyasal Bilgiler Okulu, 5'i mezun durumunda	20
Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde, 2 ziraat, 1 baytar sınıfında	3
Ankara Gazi Terbiye Enstitüsünde, birinci sınıfta	1
İstanbul Çamlıca İlk Öğretmen Okulu, son sınıf 1, üçüncü sınıf 2	3
Ankara Sanatlar Okulu, son sınıfta	1
İzmir Ziraat Okulu	1
Haydarpaşa Lisesi, son sınıfta 2, üçüncü sınıfta 1	3
Edirne Erkek Lisesi, üçüncü sınıfta	1
Denizli Lisesi, üçüncü sınıfta	1
Adana Erkek Lisesi, son sınıfta 4, üçüncü sınıfta 1	5
Genel Toplam	82

Kaynak: TDA., 500/8213.52964.7.

1940 yılında, Afganistan Büyükelçiliğinden Türkiye'ye gönderilen ve Afgan öğrencilerin Türkiye'de staj görmelerine yönelik taleplerini içeren yazıda, halen eğitim gören 32 Afgan öğrencinin okullara göre dağılımı şu şekilde belirtilmiştir; 16 öğrenci Siyasal Bilgiler Okulunda, 2 öğrenci Hukuk Fakültesinde, 1 öğrenci Yüksek Mühendis

⁶² TDA., 500/8213.52964.7.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

Mektebinde, 6 öğrenci Yüksek Öğretmen Mektebinde, 2 öğrenci Tıp Fakültesinde, 3 öğrenci Gazi Terbiye Enstitüsünde, 1 öğrenci Yüksek Ziraat Enstitüsünde ve 1 öğrenci Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde⁶³.

Türkiye’ye duyulan güven ve Türkiye’nin sağladığı imkanlar, Afganistan’ın üst düzey yöneticilerinin de çocuklarını eğitim için Türkiye’ye göndermelerine neden olmuştur. 17 Temmuz 1939 tarihinde Afgan Büyükelçiliğine gönderilen bir yazıda, büyükelçinin Faiz Ahmed ve Niyaz Ahmed adındaki çocuklarının Galatasaray Lisesinde öğrenim görmek istediği ifade edilmiştir. Bu iki öğrencinin, buldukları sınıfın imtihanlarını Fransızca vermek şartıyla, paralı yatılı olarak Galatasaray Lisesine kaydının yapılmasının uygun görüldüğü ifade edilmiştir⁶⁴.

7 Şubat 1941 tarihli yazıda, Afgan Kralının yakın akrabaları olan Gulam Muhammed Han ile Rauf Resul Han’ın Türkiye’de askeri eğitim aldığı belirtilerek, kralın dayı zadesi olan ve okulu bitiren Rauf Resul’ün Harp Akademisine alınması istenmiştir⁶⁵.

Türkiye’de öğrenimlerini tamamlayan Afgan öğrencilere staj imkânı sağlanmıştır. 1928-1940 yılları arasında Afganistan’dan Türkiye’ye gelen sivil öğrencilerin bir kısmı hem liseyi hem de üniversiteyi Türkiye’de okumuşlar ve yine bazı talebeler yayınlanan genelgeler sayesinde, stajlarını da Türkiye’de yapmışlardır. Dönem dönem Afgan öğrencilerinin hangi kurumlarda staj yapacağı, Afganistan hükümetinin ricası üzerine belirlenmiştir. 10 Ocak 1939 tarihinde Hariciye Vekaletinden Başvekaletle gönderilen yazıda, Afgan hükümetinin Mülkiye Mektebinden mezun olan Afgan öğrencilerin milli paranın muhafazası ve döviz meseleleri, ticaret, teşkilat, gümrüklere ait işler, bankacılık, itibar ve emanet işleri alanlarında staj yapmaları istediği belirtilmiştir. Verilen cevapta, isteğin uygun görüldüğü belirtilerek, hangi kurumda ne kadar süre staj yapmalarına müsaade edildiğini gösteren bir cetvel de yazının ekinde yer almıştır⁶⁶.

27 Ağustos 1940 tarihinde yayınlanan ve bakanlıklarla müstakil makamlara iletilen tamimde, “*Tahsillerini memleketimizde bitirmiş ve bitirecek olan Afganlı talebelerin daire ve müesseselerimizde Türk talebe gibi stajlarını yapmalarının muvafık görüldüğü*”, ifade edilmiştir⁶⁷.

Türkiye’nin Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal, Atatürk’ün emriyle Afgan öğrenciler yanında, Afganistan’da yaşayan Türk kökenli öğrencilerin de eğitim için Türkiye’ye gönderilmesini sağlamıştır. “...*Yarın Asya’nın uzak yahut yakın köşelerine yayılacak bu çocukların gönüllerinde kan birliği hak ve ödevleri duygularını uyandırmanın*” önemine inanan Esendal⁶⁸, üç kardeş olan Afife, İbrahim ve Enver Altay’ın 1936 yılında Türkiye’ye gönderilmesini sağlamıştır. Öğrencilerle, Mustafa Kemal Paşanın bizzat görevlendirdiği Prof. Dr. Abdülkadir İnan Bey ilgilenmiştir⁶⁹.

⁶³ BCA., 30.10.0./143.21.13.

⁶⁴ TDA., 500/8173.54930.1.; TDA., 500/8173.54931.1.; TDA., 8173.54931.3.

⁶⁵ TDA., 500/8226.53621.10; TDA., 500/8226.53621.9.

⁶⁶ BCA., 30.10.0./143.21.11.

⁶⁷ BCA.,30.10.0./143.21.13.

⁶⁸ Teke 2021, s. 192.

⁶⁹ Saray 1997, s. 210.

1938 yılında, Kabil’de yaşamını sürdüren Sincan Uygur bölgesindeki Hotan emiri Mehmet Emin Buğra Beyin onyedisi ve onsekiz yaşlarındaki akrabalarından Mehmet Rıza (Bekin) ile Niyazi Mehmet, Türkiye’ye gönderilerek Konya Askeri Lisesi orta kısmına kaydedilmiştir⁷⁰. Öğrenim için Türkiye’ye gelen öğrencilerden biri olan ve daha sonra Doğu Türkistan davasının liderlerinden biri haline gelen General Mehmet Rıza Bekin, Esendal’ın Türk kökenli öğrencilere yaptığı yardımlarla ilgili olarak şunları ifade etmiştir.

“Afgan Türklerinden olup, askerî okullarda öğrenim görmekte olan Özbek ve Türkmen öğrencilerin Kabil’deki askerî okullardan çıkarılmaları, kayıtlarının silinmesi için Moskova, Afgan Hükümetine baskı yapmış, nota vermiştir. Baskılara dayanamayan Afgan Hükümeti bu Türk kökenli öğrencileri okullardan atmıştır. Bu öğrencilerin büyük bölümü Esendal tarafından Türkiye’ye gönderilmiştir. Bu öğrencilerin çoğu albay rütbesine kadar yükselmiş, bir kısmı diğer üniversitelere geçiş yaparak profesör ve doktor olmuşlardır.”⁷¹

Türkiye’de eğitim alan Afgan öğrenciler ülkelerine döndüklerinde önemli makamlara getirilmiş, ülke kalkınmasına önemli katkılar sağlamışlardır. 1936 yılında Mehmet Ali Fuat Dağpınar, Dışişleri ve Parlamento Hukuk Müşaviri olarak atanmıştır. Daha sonra bütün ilmi ve idari hususlarda tam yetkili olarak Yüksek İdare Okulu’na dekan tayin edilmiştir. Mehmet Ali Bey bütün imkansızlıklara rağmen okulun açılması için mücadele etmiş, terk edilmiş bir hangarda tadilat yapılarak bina sorunu çözülmüş, kitaplar ülke dışından getirilmiş, öğretmen ihtiyacı da Türkiye’den gelenlerle ve yerli halktan bilgili ve değerli kişilerle karşılanmaya çalışılmıştır. Okula, Türkiye’deki Mülkiye Mektebinden 1938 yılında mezun olan Ticaret Mahkemesi Başkanı Fakir Mehmet, ticaret hukuku, iktisadi coğrafya; Gümrük Umum Müdürü Gulam Mehmet, maliye, İçişleri İstatistik Müdürü Habibullah, istatistik, Sanayi Umum Müdürü Ahmet Ali Şah, sosyoloji ve hukuk felsefesi derslerine girmek üzere, öğretim üyesi olarak atanmıştır. Okul, 8 Haziran 1938 tarihinde Siyasal Bilgiler Akademisi adıyla hizmete girmiş, resmi açılışı 4 Ekim 1938 tarihinde Harbiye Nazırı Gazi Şah Mahmut Han’ın da katıldığı bir törenle yapılmıştır⁷².

Askerî Eğitim ve Staj İmkanları

Amanullah Han’ın ülkesinde yaptığı yenileşme hareketlerinin başında, ordunun modernleştirilmesi konusunda atılan adımlar gelmektedir. Afgan Ordusu, kabilelerin desteğiyle ve toplumun ileri gelenleri tarafından köy veya kabile hayatının dışlanmışlarından ve yaşlılardan seçilen askerlerden oluşmaktaydı. Amanullah Han bu sistemi değiştirerek kura usulünü getirmiş ve askerliği toplumun tümü için uygulamaya çalışmış, ordunun modernleşmesinde Türk askerî danışmanlardan destek almıştır.

Türkiye’nin Afganistan ordusunun eğitilmesi için gerçekleştirdiği ilk yardım, 1922 yılında Türkiye’nin Afganistan Elçisi olarak atanan Fahrettin Paşanın yanında bir grup subay ve öğretmen gönderilmesiyle başlamıştır. 1926 yılında ise Kabil’de bulunan

⁷⁰ TDA., 500/8242.54365.2.; TDA., 500/8173.54937.1.; TDA., 500/8242.54365.4.

⁷¹ Teke, 2021, s.192-193; Dayı 2000, s. 515-546.

⁷² Dağpınar 2002, s.179. Korkmaz 2000, s.37.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

İhtiyat Zabitan Mektebi’nde (Yedek Subay Okulu) öğretmen olarak görev yapmak üzere beş Türk subayı gönderilmiştir.

Türkiye’nin askeri eğitim alanında Afganistan’a verdiği destek, askeri danışmanlar ve öğretmen subaylar göndermekle sınırlı kalmamış, Afganistan’dan gönderilen talebelere ve subaylara Türk askeri okullarında ve ordu birliklerinde eğitim ve staj imkanları da sağlanmıştır⁷³.

1926 yılında itibaren, sivil öğrencilere paralel olarak, askeri öğrencilerin/subayların da Türkiye’de eğitim almaya başladıkları görülmektedir. 26 Ağustos 1926 tarihli bir yazıda staj yapmak üzere Afganistan’dan Türkiye’ye gelen 8 yüzbaşı ve 7 mülazım rütbesindeki subayın 3. Kolorduya yerleştirildiği belirtilerek, bunlara maaş ve ödenek bağlandığı ifade edilmiştir⁷⁴. Müdafaa-i Milliye Vekaletine gönderilen yazıda, Afgan hükümeti tarafından Türkiye’ye gönderilen 15 zabitin nerede ve nasıl eğitim gördüğü, ahlak ve başarı durumlarının nasıl olduğu konusunda belirli sürelerle Afgan sefaretinin bilgilendirilmesi istenmiş, 4 zabitin daha Türkiye’ye geleceği ifade edilmiştir⁷⁵. Kabil’deki Türk elçiliği tarafından Hariciye Vekaletine gönderilen 7 Ağustos 1926 tarihli yazıda, tahsil için Türkiye’ye gönderilen subaylara nezaret etmek üzere Afgan hükümetinin bir askeri ateşe atayarak, 20 Ağustos 1926 tarihine kadar Türkiye’ye göndermeyi düşündüğü, buna mukabil Türkiye’nin de en az albay rütbesinde bir askeri ateşe göndermesinin uygun olacağı ifade edilmiştir⁷⁶.

27 Nisan 1926 tarihli bir yazıda, Türk ordusunda staj yaparken kaydı silinen Afgan subayı Ticaresengi’nin eğitimine devam etmesine izin verilmesi istenmiştir⁷⁷. 8 Eylül 1926 tarihli bir yazıda ise mevcut subayların dışında 15 kişilik ikinci bir kafilenin daha geleceği ve bu subayların maaş ve tahsisatlarının, Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından ödeneceği belirtilmiştir⁷⁸.

7 Haziran 1927 tarihinde Türkiye’ye staj yapmak için gelen yedi yüzbaşı ve dört teğmenden oluşan on bir kişilik bir subay grubu, 3. Kolordu’ya yerleştirilmiş ve daha önceki Afgan subaylara sağlanan kolaylıklardan yararlandırılmıştır⁷⁹.

19 Ocak 1928 tarihli yazıda, muhtelif mekteplerde öğrenim görmek üzere Türkiye’ye gelen 29 Afgan öğrencinin, geçici olarak Halıcıoğlu Lisesine yerleştirildiği ifade edilmiştir. 17 Mart 1937 tarihinde kaleme alınan bir başka yazıda, 1928 yılında gelen 29 öğrenciden 6’sının muhtelif nedenlerden dolayı ülkesine döndüğü, 23’ünün Harp Okulunu bitirerek yarsubaylığa (asteğmenliğe) terfi ettiği ve muhtelif branşlarda altı ay staj gördüğü, bunlardan 2’sinin Harp Akademisine seçildiği, Türkiye’de kalan Afgan

⁷³ Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de eğitim görmüş üst rütbeli Afgan subayların listesi için bkz. *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, s.130-132.

⁷⁴ BCA.,30.11.1./26.29.15.

⁷⁵ TDA., 500/8079.53511.5.; TDA., 500/8079.53500.6.

⁷⁶ TDA., 500/8079.53513.4.

⁷⁷ TDA., 500/8079.53516.3.

⁷⁸ BCA., 30.18.1.1./20.57.16.

⁷⁹ BCA., 30.11.1./33.18.15. 30 Kasım 1927 tarihli yazıda, gelen Afgan subay sayısı 12 olarak ifade edilmiştir. Bkz. TDA., 500/8079.53504.3.

subay ve öğrencilerin masraflarının Türk hükümet tarafından karşılandığı ifade edilmiştir⁸⁰.

1928 yılında Afganistan'daki Amanullah Han idaresine karşı çıkan isyan sırasında, Türkiye'de staj gören Afgan subaylardan ülkelerine dönmeleri istenmiştir. Türkiye'de öğrenim gören 29 subay, ülkelerine gitmek için İran ve Rus hududuna gitmiş ancak hududu geçemeyerek tekrar Türkiye dönmüştür⁸¹.

Afganistan'da çıkan isyan sonrasında 15 Temmuz 1929 tarihinde 11 kişilik bir heyet, Türkiye'ye gelerek iltica talebinde bulunmuştur. Gelen heyette, Mahmut Tarzi'nin eşi ve Amanullah Han'ın kayınvalidesi Resmiye Hanım, Amanullah Han'ın kayınbiraderi M. Tavvabe Tarzi, Emine Hanım oğlu Abdülvehhap, Amanullah'ın kız kardeşi Hatice Hanım ile birlikte daha önce İstanbul'da staj gören 5 subay (Gulam Server Han, Mehmet Sefer, Mehmet Ekrem, Şir Mehmet, Azizullah Server Tayyare) ile bu subaylardan birinin eşi olan Nazmiye Hanım ve Kabil'de Türkçe öğretmeni olarak görev yapan Sivaslı İzzet Efendi yer almıştır⁸². Heyette yer alan subayların Harp Okulunda öğrenim görürken Afganistan'daki irtica hareketine karşı çıkan kuvvetlere destek amacıyla giden subaylar olduğu, masraflarını karşılayamadıklarından ötürü Türkiye'ye iltica ettikleri anlaşılmış ve iltica talepleri kabul edilerek memleket dâhilinde serbest bırakılmamaları kararlaştırılmıştır. Bir süre sonra iltica eden beş subay, ordu kadrosuna alınarak kendilerine maaş bağlanmıştır⁸³. Amanullah Han'ın kayınbiraderi M. Tavvabe Tarzi, Türkçe öğrenmesi için yüzbaşı rütbesi ile ordu kadrosuna alınmıştır. 1933 yılında eğitimini bitirdiğinde, Birinci Mülazım Mehmet Asgar Efendi ile birlikte, "*muvakkaten ve stajyer olarak*" Türk ordusunda istihdam edilmiş ve 1939 yılında da ikamet tezkeresi verilmiştir⁸⁴. Amanullah Han'ın diğer akrabaları da uygun yerlere yerleştirilmiştir.

Afganistan'daki iktidar değişikliğinden sonra da Afgan subaylarının Türkiye'de öğrenim görmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. 1929 yılı itibariyle 14 Afgan subayın Harbiye Mektebinde eğitime, 56 subayın da çeşitli ordu birliklerinde staj görmeye devam ettiği görülmektedir⁸⁵.

Afganistan Harbiye Veziri Şah Mahmut Han, Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında 21 Ekim 1936 tarihinde muhafız alayı subay ve erlerinin ikametgâhlarını da gezmiş ve Balgat Köyü ile Dikmen arasında Ankara garnizonunda bulunan birlikler ile Harp Okulu Alayı arasında yapılan bir tatbikatı izlemiştir. 22 Ekim 1936'da Harp Okulunu gezen Şah Mahmut Han, burada okuyan Afganistanlı öğrenciler ile temas kurarak onlara iyi

⁸⁰ TDA., 500/8079.53503.1.; BCA., 30.18.1.2./74.32.6.

⁸¹ TDA., 500/8248.54623.9.; TDA., 500/8149.53797.2. Afgan subaylarının Ankara'dan ayrılışı sırasında Türk subayları tarafından yapılan uğurlama merasimi için bkz. *Akşam*, 28 Teşrinievvel 1928.

⁸² BCA., 30.10.0./257.731.10.; Korkmaz 2000, s.32. Kafilede yer alan subayların diplomaları, 1941 yılında Afganistan'a gönderilmiştir. Bkz. TDA., 500/8226.53615.5.; TDA., 500/8226.53615.2.; TDA., 500/8226.53884.3.; TDA., 500/8226.53615.1.; TDA., 500/8226.53615.6.

⁸³ BCA., 30.10.0./116.808.16.; BCA., 30.18.1.2./5.44.2.

⁸⁴ BCA., 30.18.1.2./40.73.9.; BCA., 30.18.1.2./88.81.8. Mehmet Asgar da 1936 yılında Türk vatandaşlığına alınmıştır. Bkz. BCA., 30.11.1./109.43.11.

⁸⁵ TDA., 500/8149.53798.1.; BCA., 30.18.1.2./5.44.2.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

çalışmalarını, vatanlarına faydalı olacak şekilde yetişip Afganistan’a öyle dönmelerini söylemiştir⁸⁶.

Ankara Palas Otelinde Afganistan Harbiye Veziri Şah Mahmut Han şerefine verdiği ziyafette dönemin Millî Savunma Bakanı Kazım Özalp, şunları ifade etmiştir;

“Sayın Vezir Hazretleri,

Dost ve kardeş Afganistan’ın çok değerli Harbiye Vezirini bugün aramızda görmekle hissettiğim sevinç pek büyüktür. Türk ve Afgan milletleri çok eski zamandan beri aralarında mevcut olan karşılıklı dostluk hissiyatını bundan on beş sene evvel bilfiil teyit ve tevsik ettiler. O zamandan beri her an artmakta olan bu dostluk bu iki milleti birbirine artık çözülmaz kardeşlik bağlarıyla bağlamıştır. Afganistan’a ait her işi kendi işi imiş gibi görmeye, Afganistanlıların her duygusu ile yakından alakadar olmaya alışmış bulunuyoruz. Memleketinizin terakki sahasındaki azimkâr adımlarını yakından takip ederek zevk ve gurur hissettik. Bu meyanda kardeş milletin, kuvvetli temellere istinat ettirerek yükseltmeye başladığı ordu, bugün sizin feyizli idarenizde şerefli vazifesini görececek hâle gelmiş bulunuyor. Türk ordusu ağışuna aldığı genç Afganistanlıları bu yüksek vazifeye layık olacak şekilde itina ile yetiştirmeye çalışmaktadır. İki milletin ve iki ordunun arasında bu gençler en güzel vıfak ve itihat timsali olup ilerleyeceklerdir.”⁸⁷.

Pek çok yükseköğretim kurumuna sınavsız olarak kaydolan Afgan öğrencilerin, askeri okullarda da benzer kolaylıklardan yararlandığı görülmektedir. Örneğın İzmir ve Haydarpaşa Liselerinde eğitimlerini tamamlayan Afganistanlı Kasım Han, Mansur Han ve Kayyum Han’ın hiçbir sınavı tabi tutulmadan, Askeri Tıbbiye parasız yatılı olarak kaydedilmek için Genelkurmayın yaptığı talep, İcra Vekilleri tarafından 19 Kasım 1936 tarihinde kabul edilmiştir⁸⁸.

1930’lu yıllarda yılda ortalama 100 civarında Afgan öğrencinin askeri okullarda eğitim gördüğü, 50 Afgan subayın staj için Türkiye’ye geldiğı görülmektedir. Bütün masrafları Türkiye tarafından karşılanan subaylara, Türk subaylara verilen miktarda maaş ödenmiş, Türk subaylarla aynı üniformayı giymeleri sağlanmışır⁸⁹.

Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliğı Antlaşması, 31 Ocak 1938’de Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras ile Afganistan adına Ankara Büyükelçisi Sultan Ahmet Han arasında imzalanan bir protokolle, on yıl müddetle uzatılmışır. Aynı yıl Türkiye’de eğitimini tamamlayan 9 subay yerine Afgan hükümetinin aynı sayıda subay göndermesi gerekirken 15 subay göndermiş, fazladan gönderilen 7 subayın da staj görmesi, subayların maaşlarının teğmen rütbesi üzerinden Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından ödenmesi kararlaştırılmışır⁹⁰.

Stajlarında başarı olan Afgan subayları, yapılan imtihanı başarıyla oldukları takdirde, Harp Akademisine seçilmişlerdir. Örneğın, 18 Kasım 1940 tarihli yazıda Afgan Süvari Teğmen Abdülgaffar ile Piyade Teğmen Said’in, 27 Eylül 1941 tarihli yazıda ise

⁸⁶ *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, 2009, s.79; Şimşir 2019, s.324.

⁸⁷ *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, 2009, s.78.

⁸⁸ BCA., 30.18.1.2./69.89.13.

⁸⁹ TDA., 515/7508.43019.1.

⁹⁰ BCA., 30.18.1.2./84.82.20.; TDA., 500/8242.54365.7.; TDA., 500/8242.54365.8.

Piyade Üsteğmeni Gulam Haydar oğlu Halilullah ile Derviş oğlu Abdülahmed'in sınavda başarılı oldukları ve Harp Akademisine kayıtlarının yapıldığı ifade edilmiştir⁹¹.

Öğrencilerin Karşılaştığı Sorunlar

Afgan öğrenciler, Türkiye'deki eğitimleri boyunca parasız yatılı olarak eğitim almışlar, masrafları Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanmıştır. Afgan hükümetinin de öğrencilerin küçük ihtiyaçları için erkek talebeye beşer, kız talebeye onar lira aylık cep harçlığı vermesi kararlaştırılmıştır⁹². 16 Kasım 1928 tarihli yazıda Afgan talebeler için gönderilecek paranın Afgan Büyükelçiliği tarafından okullara gönderilmesi, her okulun da ayda bir defa talebenin durumu hakkında sefarete rapor göndermesi istenmiştir⁹³. 9 Şubat 1929 tarihli yazıda, her ay öğrenci harçlıklarının Afganistan Büyükelçiliğinden Maarif Vekaletine oradan da okullara gönderilmesinin gecikmelere sebep olduğu, elçiliğin parayı doğrudan okullara göndermesinin daha uygun olacağı, ayrıca her okuldan elçiliğe rapor gönderilmesinin de güç olduğu, devlet okullarında yılda bir defa o da yıl sonunda rapor gönderildiği, ancak Afgan talebenin özel durumu nedeniyle Maarif Vekaleti tarafından bu sene birincisi ocak, ikincisi mart, üçüncüsü haziran olmak üzere üç rapor istendiği, bunlar gelince Afganistan Büyükelçiliğine bilgi verileceği, Maarif Vekaletinde Afgan talebeye ait işlerin Orta Tedrisat Dairesi tarafından yürütüldüğü, gerekli yazışmaların bu kurum üzerinden yapılması istenmiştir⁹⁴.

Afganistan'da çıkan isyan nedeniyle öğrencilere gönderilen paralarda bir aksama meydana gelmiş, Afganistan'ın Türkiye Büyükelçisi Gulam Ceylani, kendisine verilen paraları öğrencilere iletmemiştir. Türk hükümeti, biriken öğrenci harçlıklarının gönderilmesi için teşebbüse geçmiş, konu ile ilgili olarak 23 Kasım 1929 tarihinde kaleme alınan yazıda, Gulamı Ceylani'ye isyanın ilk günlerinde verilmiş olan 5.000 İngiliz lirasının, isyandan sonra gönderilmeyen paraya sayılarak Türkiye'ye vermesi istenmiştir⁹⁵. Veliler de Gulam Ceylani vasıtasıyla gönderilen paranın talebeye ulaşmadığını belirterek, Türk hükümetinin baskısıyla bu paranın alınmasını istenmiş, bundan sonra öğrenciye gönderilecek paranın Kabil Türk Elçiliği üzerinden gönderilmesini talep etmişlerdir⁹⁶.

Türkiye'deki okullara uyum sağlayamayan pek çok Afgan öğrencinin sene tekrarı yaptığı, lise öğreniminden sonra ülkesine gönderildiği/döndüğü⁹⁷ bazen de lise öğrenimi sırasında okuldan ilişigi kesilerek sınır dışı edildiği/Afganistan Büyükelçiliğine teslim

⁹¹ TDA., 500/8226.53616.3.; TDA., 500/8226.53616.1.; TDA., 500/8226.53626.1.

⁹² TDA., 500/8248.54623.15.

⁹³ TDA., 500/8248.54627.8.; TDA., 500/8248.54613.46

⁹⁴ TDA., 500/8248.54627.1.

⁹⁵ TDA., 500/8248.54623.7.

⁹⁶ TDA., 500/8248.54623.12. 1939 yılında Afgan hükümeti tarafından öğrencilere gönderilen paranın Maarif Vekaleti üzerinden öğrenciye ulaştırılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Afganistan tarafından gönderilen 3.182 liranın dağıtımı için bkz. TDA., 500/8173.54930.3; TDA., 500/8173.54930.5./ TDA., 500/8173.54930.6.

⁹⁷ Vefa Lisesinin orta kısmından 1935-1936 yılında mezun olan Mehmet Neziri'nin diplomasının ülkesine gönderilmesi ile ilgili olarak bkz. TDA., 500/8246.54340.1.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

edildiği görülmektedir. 25 Mart 1931 tarihli yazıda, Edirne Lisesinden ihraç edilen Abdülahmet, Seyit Muhsin, Seyit Ahmet ve Payende Mehmet’in, askeri liseye nakilleri istenmiştir. Cevabi yazıda askeri liselerin birinci sınıfına talebe alınmadığı belirtilerek isteğin yerine getirilemeyeceği, zaten Abdülahmet Efendinin İstanbul Erkek Muallim Mektebine nakli istenen öğrencilerden olduğu belirtilerek diğerlerinin mutlaka memleketlerine iade edilmeleri istenmiştir⁹⁸. Haşım ve Ali Mehmed Efendilerin de, görülen lüzum üzerine, İstanbul Erkek Muallim Mektebine nakli kararlaştırılmıştır⁹⁹.

Başarısız öğrencilerin geri gönderilmesi ile ilgili bir başka örnek de 1940 yılında yaşanmıştır. 9 Aralık 1940 tarihli bir yazıda Askeri Tıbbiye kimya birinci sınıfında öğrenim gören Nurani Mehmet Salim’in geçen sene ikinci defa sınıfta kaldığı, bu yıl üçüncü kez devam ettiği derslerden yıl sonunda yapılan umumi ve ikmal imtihanlarında başarısız olduğu, kaydının yenilenmesine imkân olmadığından ülkesine geri gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁰.

Bazı Afgan öğrenciler ise derslerindeki başarısızlık yüzünden değil okul kurallarına uymadıkları, ahlaksız davranışlar içinde oldukları için okullardan atılmışlar, ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. Türkiye’de öğrenim gören ve gayri ahlaki davranışları nedeniyle ülkesine iade edilmek istenen öğrencilerden biri de Mehmet Zaman’dır. 22 Şubat 1931 tarihli yazıda, sorumsuz davranışları nedeniyle okulundan ihraç edilerek geçici olarak İstanbul Erkek Muallim Mektebine yerleştirilen 16 yaşındaki Mehmet Zaman’ın, lise beşinci sınıf derecesinde tahsil gördüğü ve Konya Askeri Lisesinin altıncı sınıfına kaydının uygun olduğu ifade edilmiştir. Ancak bir başka yazıda bunun mümkün olmadığı ifade edilerek, Mehmet Zaman’ın sanata olan ilgisinden dolayı İstanbul sanat mekteplerinden birisine kayıt ve kabulüne izin verilmesi istenmiştir¹⁰¹.

4 Mayıs 1931 tarihli yazıda, gayri ahlaki davranışları nedeniyle 12 öğrencinin memleketlerine iade edilmesi istenmiş, Afgan elçiliği de öğrencileri yerinde inceleyeceğini ve neticenin beklenmesini istemiştir¹⁰².

24 Haziran 1931 tarihli yazıda, “*Adana Erken Lisesi birinci sınıf 2. şube meccani leyli talebesinden 114 nrolu Bismillah Efendinin arkadaşları ile muşeret hususunda daima müşkülât ikai suretiyle mektebin sık sık nizam ve ahengini ihlal eylesine ve mektep idaresinin hayırhane telkinat ve ihtaratına rağmen asla hal ve hareketını tebdil eylememesine ve sınıf arkadaşlarından Mümtaz Efendiye bıçakla taarruz ve cerhe kıyam eylesine binaen ihracına dair mektep inzibat komisyonunca verilen kararın Maarif Vekaletince tasdik edilerek mumaileyhin ihracı ile (Afganistan) Büyükelçiliğe teslimi*” kararlaştırılmıştır¹⁰³.

Benzer asayişsizlik sorunu, askeri okullarda da görülmüştür. 8 Temmuz 1936 tarihli yazıda, Haydarpaşa Lisesi 10. sınıfında okuyan Ali Ahmet’in birkaç aydan beri okula gelmediği, yaşı küçük bir kızla alaka ve rabıta peyda ettiği, birkaç yıldır aynı sınıfta

⁹⁸ TDA., 500/8248.54613.25.; TDA., 500/8248.54613.7.

⁹⁹ TDA., 500/8248.54613.28.; TDA., 500/8248.54613.24.

¹⁰⁰ TDA., 500/8226.53625.4.

¹⁰¹ TDA., 500/8248.54613.16; TDA., 500/8248.54613.33; TDA., 500/54613.35.

¹⁰² TDA., 500/8248.54613.19.

¹⁰³ TDA., 500/8248.54614.1.

kaldığı ve diğer talebelere kötü örnek olduğu ifade edilerek okuldan atılmasına karar verildiği, kaçma şüphesi nedeniyle Irak sınırına kadar asker kontrolünde götürülmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁴.

21 Ağustos 1940 tarihinde Hariciye Vekaletine gönderilen yazıda, Askeri Tıbbiyede öğrenim gören Abdülvehap oğlu Abdülvahit'in bekar olduğu, mektepten kaçmayı alışkanlık haline getirdiği, evine çağırıldığı kadınlarla alem yaptığı, derslerine çalışmadığı belirtilerek davranışlarını düzeltmezse okuldan atılacağı ifade edilmiştir¹⁰⁵.

Türkiye'de öğrenim gören ve derslerinde başarısız olan öğrencilerin ülkelerine geri gönderilmesi gündeme geldiğinde, Afganistan Büyükelçiliğinin buna pek sıcak bakmadığı görülmektedir. Büyükelçilikten gönderilen yazılarda, öğrencilerin geri gönderilmesinin iki ülke arasındaki dostluğu olumsuz yönde etkileyeceği, öğrencilerin eğitim hayatının biteceği, ülkesinde onlara kötü gözle bakılacağı ileri sürülerek konunun tekrar incelenmesi, bulunduğu okulda sene tekrarı yapması, okuyacak durumda olanların muallim mekteplerine veya uygun başka bir okula nakledilmesi talep edilmiştir¹⁰⁶.

1931 yılında, başarısız oldukları için Edirne Erkek Lisesinden İstanbul Erkek Muallim Mektebine nakil olunan Afganlı talebenin ülkesine geri gönderilmesi ile ilgili olarak, Afganistan Büyükelçiliğinden gelen yazıda şunlar ifade edilmiştir;

*"...Mezkur talebenin mevcut şerait tahtında memleketlerine iadeleri, bu bedbahtların hayatına kastetmekle beraber olup, Türkiye'de birkaç sene zahmetten sonra henüz inkişaf emeye başlayan temeddün ve teceddüt kabiliyetlerinin müebbeden heba olmasını ve ayrıca da iki kardeş millet arasındaki muhabbete suitesir icrasından hâli kalmayacağından, Afgan Büyükelçiliği, bazı hususi dostluk mülahazalarına mebni mezkur talebenin, bu muzlim ve ağır lekelerle, bu aziz memleketi terk etmelerinden ise başka bir surette tecziyelerini veyahut uzak vilayetlerden birisinde bir mektebe nakillerini münasip gördüğünü arz etmektedir"*¹⁰⁷.

Büyükelçilikten gelen yazı üzerine öğrencilerin durumları yeniden değerlendirilmiştir. 10 Ağustos 1931 tarihli yazıda İstanbul Erkek Muallim Mektebinde misafir edilen ve ülkelerine geri gönderilmesi düşünülen Payende Mehmet Efendi'nin Diyarbakır Orta Mektebine, Seyit Muhim Efendinin Iğdır Orta Mektebine, Seyit Ahmet Efendi'nin Konya Erkek Lisesine, İbrahim Efendinin Elazığ Orta Mektebine naklen kaydedilmelerine karar verildiği belirtilmiştir¹⁰⁸.

Askeri Tıbbiyede başarılı olamayan Afgan öğrencilerin de başka okullara kaydırıldığı görülmektedir. Örneğin 26 Haziran 1941 tarihli yazıda Askeri Tıbbiyede

¹⁰⁴ TDA., 500/8213.52972.24.

¹⁰⁵ TDA., 500/8226.53887.1.

¹⁰⁶ TDA., 500/8248.54613.22/TDA., 500/8248.54613.23.; TDA., 500/8248.54613.14.

¹⁰⁷ TDA., 500/8248.54613.12.

¹⁰⁸ TDA., 500/8248.54613.3. 1938 yılında Askeri Tıbbiye Dışçı kısmına kabul edilen Payende Mehmet'in orada da başarısız olduğu görülmektedir. 6 Aralık 1943 tarihli bir yazıda, Pir Mehmet oğlu Payende Mehmet'in imtihanlarda başarısız olarak üst üste iki yıl sınıfta kaldığı ve bu yüzden okuma hakkını kaybettiği için inzibat nezaretinde Afgan Büyükelçiliğine teslim edilerek ülkesine geri gönderilmesi istenmiştir. Bkz. BCA.,30.18.1.2./85.92.4.; TDA., 500/8226.53593.10.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

başarılı olamayan Mehmet İshak ve Mir Ahmed’in, askeri dışı mektebine yerleştirilmelerinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir¹⁰⁹.

Afganistan’dan gelen öğrenciler, Türkiye’nin iklim yapısına alışmakta güçlük çekmişler, zaman zaman yaşanan sağlık sorunları nedeniyle ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. 13 Temmuz 1930 tarihli yazıda Adana Lisesinde eğitim gören Mehmet Ali, Mehmet Sadık ve Din Mehmet’in sağlık sorunları nedeniyle ülkelerine dönmelerine karar verildiği ifade edilmiştir¹¹⁰.

1930 yılında, Kayseri’de öğrenim gören 7 Afgan talebenin bölgeye uyum sağlayamadığı için İstanbul’da bir okula sevk edilmesi istenmiştir¹¹¹. Kayseri iklimine alışamayan bu öğrenciler, İzmir Buca Ortaokuluna nakledilmiştir¹¹². 1936 yılında Kayseri Lisesinden Adana Lisesine nakledilen Mehmet Şah, sağlık sorunları nedeniyle ülkesine dönmek zorunda kalmıştır¹¹³.

21 Ocak 1936 tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekaletinden gönderilen yazıda, öğrenim gören Türk ve yabancı öğrencilerin dolgu, dış çekimi vb. tedavilerinin ücretsiz olarak yapıldığı ancak Afganlı Abdülgaffar’ın “*Vazifesini yaparken malul olmamış bulunmasına mebni, dışlerine yapılması lazım gelen protez vesaire masrafının*” ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim talep edilen 35 lira, Afganistan Büyükelçiliği tarafından gönderilmiştir¹¹⁴.

8 Ocak 1937 tarihli bir yazıda Askeri tıbbiyede eğitim gören Afganlı Mansur, Kasım ve Kayyum’un gözlerindeki rahatsızlık nedeniyle askeri okuldan atılmaları gerekmekte birlikte, Afgan büyükelçiliğinden gelen yazıda onların harp subayı olmayacakları için tahsillerine ve gözlerinin tedavisine devam edilmesine izin verilmesi istenmiş, bu da uygun görülmüştür¹¹⁵.

20 Ocak 1937 tarihli yazıda, İstanbul Polis Okulunda öğrenim gören Ömer’in “*zahame-i kalp*” hastası olduğu, bu tür rahatsızlığı olanların talim, jimnastik gibi ağır derslere girmemesi gerektiği ve polis olarak istihdamının mümkün olmadığı belirtilerek, sadece teorik derslere girmesinin uygun olacağını Afgan Büyükelçiliğine bildirilmesi istenmiştir¹¹⁶.

11 Şubat 1937 tarihli yazıda Balıkesir Necati Bey Öğretmen Okulu ikinci sınıf öğrencisi Mehmet Salim’in sağlık sorunları olduğu, Balıkesir’e alışamadığı ve başka bir ile nakledilmesi istenmiştir¹¹⁷.

¹⁰⁹ TDA., 500/8226.53622.1.

¹¹⁰ TDA., 500/8248.54618.3. TDA., 500/8248.54618.4.

¹¹¹ TDA., 500/8248.54617.5.

¹¹² TDA., 500/8248.54617.3. 16 Temmuz 1933 tarihli yazıda İzmir-Buca Yatılı Ortaokulunda okuyan Mir Mehmet, Haşim ve Ali Mehmet’in, Askeri Orta Mektebe, Sadullah Efendinin de Tayyara Makinist Mektebine geçmek istediği ifade edilmiştir. Bkz. TDA., 500/8149.54094.6.

¹¹³ TDA., 500/8246.54336.1.

¹¹⁴ TDA., 500/8213.52977.5.; TDA., 500/8213.52977.1.

¹¹⁵ TDA., 500/8213.52967.15.

¹¹⁶ TDA., 500/8246.54342.7.

¹¹⁷ TDA., 500/8213.52972.4.

Türkiye ile Afganistan arasında yapılan yazışmalara bakıldığında, Afgan hükümetinin Türkiye’de öğrenim gören öğrencinin yalnızca eğitim süreci ile hemhal olmasına, ahlakın korunmasına, dini ve milli değerlerin muhafazasına, rejime muhalif kişilerin öğrencilere yönelik propaganda yapmasının önlenmesine yönelik adımlar attığı görülmektedir. 27 Şubat 1934 tarihli yazıda, İstanbul Şişli’de Uğurlu Apartmanında oturan Afganlı Abdülaziz, Sabur, Hüseyin, Hafız ve Asgar Efendilerin, Afgan hükümeti aleyhine propaganda yaptıkları belirtilerek buna devam etmeleri halinde sınır dışı edilmeleri istenmiştir¹¹⁸.

1935 yılında Afganistan Büyükelçiliği Kâtibi Abdülvahab Han, Hariciye Vekaletine gelerek eski Afgan Kralı Amanullah Hanın İtalya’dan Türkiye’ye geleceğini öğrendiklerini, ziyaret sırasında “*İstanbul mekteplerinde okuyan 50’ye yakın talebe*” ve diğer illerden gelecek Afganlılarla görüşmesinin önlenmesini istemiş, aksi halde Amanullah Han’ın onları rejim aleyhine zehirleyeceğini ifade etmiştir¹¹⁹.

Nitekim Zahir Şah döneminde Afgan hükümeti, talebelerin herhangi bir siyasi tavra veyahut bir zümreye dâhil olmamasına dikkat etmiş hatta bu doğrultuda 1936 yılında Afgan hükümetine muhalif bir tutum sergileyen Abdussabur Han Abdülhalik ile Abdülaziz isimli şahısların Türkiye’den ihraç edilmelerini talep etmiştir. 2 Mayıs 1936 tarihinde Dahiliye Vekaleti tarafından gönderilen yazıda, Berlin’de öğrenim gören ve Türkiye’ye gelerek İstanbul’a yerleşen Abdussabur Han Abdülhalik’in, Afgan elçiliğinden durumu sorulduğu, gelen cevapta bu kişinin daha önce Afganistan büyükelçilik katibi olarak görev yaparken görevinden ayrıldığı, Afganistan’a dönmeyi reddettiği, muhalif partiye katıldığından vatandaşlıktan çıkarıldığı, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Afganistan Büyükelçiliği arasında varılan sözlü mutabakatta Türkiye’den başka bir ülkeye geçen muhaliflerin tekrar Türkiye’ye alınmaması, Türkiye’ye izinsiz girenlerin ihraç edilmesi konusunda mutabık kalındığı, geçen sene Türkiye’ye izinsiz giren Abdülaziz’in ihraç edildiği, Abdussabur Han Abdülhalik’in de ihraç edilmesi gerektiği yönünde gelen olumsuz rapor üzerine, “...*Mekteplerimizde tahsilde bulunan Afgan talebesi arasında yapacağı menfi propagandalarla yurdun yüksek menfaatlerini de ihlal edeceğinden şüphe edilen ve bu bakımdan memleketimizde kalması mahzurlu görülen bu yabancının sınır dışı edilmesine*” karar verilmiştir¹²⁰.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sonrasında değişen koşullar, Afgan ve Türk Milletlerini emperyalist devletlere karşı bir bağımsızlık mücadelesi vermeye zorlamıştır. Amanullah Han öncülüğünde İngiliz işgaline karşı verilen mücadeleyi, Mustafa Kemal Paşanın öncülüğünde başlayan Millî Mücadele hareketi takip etmiş, 1923 yılında gelindiğinde iki devlet de bağımsız birer devlet olarak uluslararası alanda yerini almıştır.

İki doğulu ve Müslüman devletin benzer süreçler sonunda bağımsızlıklarını elde etmesi, ortak düşmanlara karşı verilen mücadele iki devlet arasında kısa sürede bir

¹¹⁸ TDA., 500/8253.54539.1.; TDA., 500/8253.54539.12.

¹¹⁹ TDA., 500/7508.43019.1.

¹²⁰ BCA., 30.10.0./258.733.18.

Atatürk Döneminde Türkiye’de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

yakınlaşmaya neden olmuş, 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan anlaşma ile somut bir hale dönüşmüştür. Siyasi alanda yaşanan işbirliği, Afganistan’ın Türk modernleşmesini örnek alması ve Türkiye’den askeri ve eğitim alanında uzamanlar talep etmesi ile daha geniş bir alana yayılmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan’dan gelen yardım taleplerine sıcak bakmış, kıt imkanlarına rağmen, Afganistan’a eğitim, sağlık ve subay yetiştirilmesi konusunda aktif destek vermiştir. Ortak düşmana karşı doğuda bir müttefik elde etmek, İslam dünyası ile sıkı ilişkiler kurmak isteyen Türkiye, Afganistan’a yönelik yardımlarını bir ileri boyuta taşıyarak, Afganistan’dan gelen asker ve sivil talebeleri eğitmiş, masraflarını karşılamış ve ülkelerine en iyi şekilde hizmet edecek mesleki bilgilerle geri dönmelerini sağlamıştır.

Afganistan’dan gelen ilk öğrencilerin genelde staj görmek için gelen subaylar olduğu görülmektedir. 1926 yılında itibaren sivil öğrencilerin gelmeye başladığı, Afganistan’daki mevcut eğitim koşulları ve ortaöğretim seviyesinin düşük olması nedeniyle gelen öğrencilerin ortaöğretimi Türkiye’de tamamlayarak yükseköğretim kurumlarına geçiş yaptığı anlaşılmaktadır. Parasız yatılı olarak eğitim alan Afgan öğrencilerin bütün masrafları Türk devleti tarafından karşılanmış, Afganistan hükümeti ve öğrenci aileleri tarafından da öğrencilere cep harçlıkları gönderilmiştir.

Afgan öğrencilerin büyük kısmının İstanbul’daki ortaöğretim okullarına devam ettiği, bunun dışında Adana, Balıkesir, İzmir, Kayseri, Konya gibi illere de öğrenci gönderildiği anlaşılmaktadır. Ortaöğretimi tamamlayan Afgan öğrencilerinin, Afgan hükümetinin talepleri doğrultusunda ve çoğu zaman giriş imtihanlarından muaf tutularak, yükseköğretim kurumlarına yine parasız yatılı olarak yerleştirilmiştir.

Afgan öğrencilerinin/Afgan Hükümetinin en çok tercih ettiği yükseköğretim kurumları arasında Mülkiye Mektebi, Askeri ve Sivil Tıp Fakültesi, Hukuk, Polis, Ticaret ve Ziraat Mektebi yer almıştır. Bu okulları bitiren öğrencilere, Türk öğrencilerinin sahip olduğu staj imkânı da tanınmış, ülkelerine mesleki anlamda donanımlı bir şekilde dönmelerine gayret edilmiştir.

Türkiye’ye gönderilen öğrenciler içerisinde en dikkat çeken, 1928 yılında gönderilen 115 kişilik kafiledir. Türkiye’ye yaptığı ziyaret sonrasında reform hareketlerine hız veren Amanullah Han’ın, yüze yakın erkek öğrenci yanında on beş adet kız öğrenciyi de eğitim amacıyla Türkiye’ye göndermeye karar vermiştir. Afganistan’daki törende ilk kez başı açık bir şekilde halkın karşısına çıkartılan kız öğrencilerin, yüzleri açık ve modern kıyafetlerle Türkiye’ye gönderilmesi hem ülke içinde hem ülke dışında büyük yankı yapmıştır. Büyük bir kısmı Müslüman olan ve ağır şeriat kuralları altında kapalı bir toplum yapısının egemen olduğu Afganistan’da, kızlara yönelik olarak atılan adım ulema tarafından tepki ile karşılanmıştır. Amanullah Han’a çıkan isyanda, kız öğrenci konusu öne çıkmış, isyancılar öğrencilerin geri getirilmesini talep etmiştir. Genellikle sağlık alanında eğitim alması planlanan kız öğrenciler, 1930 yılında ülkelerine geri gönderilmiştir.

Askeri alanda iki ülke arasında yaşanan işbirliği, eğitim alanında da kendisini hissettirmiştir. Türkiye, bir yandan modern Afgan ordusunun kurulması için Afganistan’a askeri heyetler gönderirken diğer yanda da Afgan subaylarına Türkiye’deki birliklerde staj imkânı tanıdığı, gelen subaylara maaş bağlayarak, bütün masraflarını karşılamıştır.

İmtihanda başarı olanları Harp Akemisine alarak kurmaylık eğitimlerini tamamlamalarını sağlamıştır. Ortaöğretim eğitimini tamamlayan ve Harp Okuluna geçmek isteyen öğrencilere de kolaylık sağlamış, Türk öğrencilerin sahip oldukları bütün haklardan onlara da yararlandırılmış, aynı üniforma ile aynı şartlar altında eğitim almalarının önu açılmıştır. Gerek Harp Okulunu gerekse Harp Akademisini bitiren pek çok Afgan subayı ülkesinde önemli makama atanmıştır.

Türkiye'ye gelen Afgan öğrencilerden bazıları, iklim ve eğitim koşullarına uyum sağlayamayarak ülkelerine dönmek zorunda kalmış, bazıları da okullarda asayiş ve düzeni bozduğu için ülkelerine geri gönderilmiştir. Maarif Vekaleti bünyesinde bulunan Orta Öğretim Müdürlüğü tarafından özlük işleri takip edilen öğrencilerle Afganistan Büyükelçiliği de yakından ilgilenmiş, bazen askeri ateşe atayarak bazen müfettiş tayin ederek öğrencileri denetlemeye, olası sorunlarını çözmeye, Afgan hükümeti ve aileleri tarafından gönderilen paraların öğrencilere ulaşmasını sağlamaya, onların dini ve milli değerlerini en üst seviyeye çıkarmaya, rejim karşıtı propagandaların ve siyasi çekişmelerin etkisinden uzak tutmaya çalışmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, emperyalizme karşı savaşı ve elde ettiği başarı sayesinde bağımsızlığını bütün dünyaya kabul ettiren Türkiye, gerek verdiği milli mücadele ile gerekse sonrasında başlattığı modernleşme hamleleri ile pek çok mazlum millete ilham kaynağı olmuştur. Türkiye'deki gelişmelerden etkilenen ve yaptığı ziyaret sonrasında Gazi Mustafa Kemal Paşanın reformlarını örnek alan Amanullah Han, ülkesinde başlattığı modernleşme hamleleri için Türkiye'den de destek talep etmiştir. Müslüman bir ülke olması, tarihi ve sosyolojik bağları nedeniyle daha az tepki çekeceğini düşünerek Türkiye'den uzman getirtmeye, aynı zaman da Türkiye'ye öğrenciler göndererek modern Afganistan'ı inşa etmeye çalışmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında onca yokluk ve imkansızlığa rağmen, Afganistan'ın taleplerine büyük bir özveri göstererek karşılamaya çalışan Gazi Mustafa Kemal Paşa, ileride güçlenerek gelişecek Türk-Afgan dostluğunun temellerini atmıştır. Eğitim alanında Afganistan'a verilen destek sadece Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu uzman meslek erbabının yetişmesini değil iki ülke arasında siyasi ve kültürel bağları canlı tutacak modern bir Afgan neslinin yetişmesine de önyak olmuştur.

KAYNAKLAR

1- Arşivler

A-Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., 30.10.0./116.808.16. BCA., 30.10.0./143.21.11.

BCA., 30.10.0./143.21.13. BCA., 30.10.0./257.731.10.

BCA., 30.10.0./257.731.17. BCA., 30.10.0./257.731.21.

BCA., 30.10.0./258.733.18. BCA., 30.10.0./257.731.7.

BCA., 30.11.1./109.43.11. BCA., 30.11.1./33.18.15.

BCA., 30.18.1.1./20.57.16. BCA., 30.18.1.2./40.73.9.

BCA., 30.18.1.2./5.44.2. BCA., 30.18.1.2./58.71.7.

BCA., 30.18.1.2./59.83.8. BCA., 30.18.1.2./59.83.9.

BCA., 30.18.1.2./61.3.5. BCA., 30.18.1.2./69.89.13.

BCA., 30.18.1.2./74.32.6. BCA., 30.18.1.2./78.74.7.

BCA., 30.18.1.2./78.77.7. BCA., 30.18.1.2./84.82.20.

BCA., 30.18.1.2./88.81.8. BCA., 490.01./1197.193.1.

BCA.,30.10.0./143.21.13. BCA.,30.11.1./26.29.15.

BCA.,30.18.1.2./85.92.4.;

B-Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi

(TDA)

TDA., 500.8246.54337.6. TDA., 500/54613.35. TDA., 500/54627.22.

TDA., 500/7508.43019.1. TDA., 500/8079.53495.10. TDA., 500/8079.53495.13.

TDA., 500/8079.53495.23. TDA., 500/8079.53495.3. TDA., 500/8079.53495.30.

TDA., 500/8079.53500.6. TDA., 500/8079.53503.1. TDA., 500/8079.53504.3.

TDA., 500/8079.53511.5. TDA., 500/8079.53513.4. TDA., 500/8079.53516.3.

TDA., 500/8079.53517.1. TDA., 500/8079.53518.10. TDA., 500/8079.53518.15.

TDA., 500/8079.53519.2. TDA., 500/8149.53797.2. TDA., 500/8149.53798.1.

TDA., 500/8149.54094.6. TDA., 500/8173.54930.1. TDA., 500/8173.54930.3.

TDA., 500/8173.54930.5. TDA., 500/8173.54930.6. TDA., 500/8173.54931.1.

TDA., 500/8173.54937.1. TDA., 500/8173.54948.1. TDA., 500/8173.54948.4.

TDA., 500/8173.54951.1. TDA., 500/8173.54954.11. TDA., 500/8173.54954.5.

TDA., 500/8173.54954.9. TDA. 500/8174.54035.1. TDA., 500/8194.51963.5.

TDA., 500/8213.52964.7. TDA., 500/8213.52967.15.

TDA., 500/8213.52968.1. TDA., 500/8213.52968.3.

TDA., 500/8213.52972.24. TDA., 500/8213.52972.4.

TDA., 500/8213.52977.1. TDA., 500/8213.52977.5.

TDA., 500/8226.53593.10. TDA., 500/8226.53615.1. TDA., 500/8226.53615.2.

TDA., 500/8226.53615.5. TDA., 500/8226.53615.6. TDA., 500/8226.53616.1.

TDA., 500/8226.53616.3. TDA., 500/8226.53621.10. TDA., 500/8226.53621.9.

TDA., 500/8226.53622.1. TDA., 500/8226.53625.4. TDA., 500/8226.53626.1.
TDA., 500/8226.53884.3. TDA., 500/8226.53887.1. TDA., 500/8242.54365.2.
TDA., 500/8242.54365.4. TDA., 500/8242.54365.7. TDA., 500/8242.54365.8.
TDA., 500/8243.54652.1. TDA., 500/8246.54336.1. TDA., 500/8246.54337.26.
TDA., 500/8246.54337.34. TDA., 500/8246.54337.36.
TDA., 500/8246.54337.8. TDA., 500/8246.54340.1.
TDA., 500/8246.54342.13. TDA., 500/8246.54342.4. TDA., 500/8246.54342.7.
TDA., 500/8248.54613.12. TDA., 500/8248.54613.14. TDA., 500/8248.54613.16.
TDA., 500/8248.54613.19. TDA., 500/8248.54613.22. TDA., 500/8248.54613.23.
TDA., 500/8248.54613.24. TDA., 500/8248.54613.25. TDA., 500/8248.54613.28.
TDA., 500/8248.54613.3. TDA., 500/8248.54613.33. TDA., 500/8248.54613.46
TDA., 500/8248.54613.7. TDA., 500/8248.54614.1. TDA., 500/8248.54617.3.
TDA., 500/8248.54617.5. TDA., 500/8248.54618.3. TDA., 500/8248.54618.4.
TDA., 500/8248.54619.1. TDA., 500/8248.54622.17. TDA., 500/8248.54623.12.
TDA., 500/8248.54623.15. TDA., 500/8248.54623.7. TDA., 500/8248.54623.9.
TDA., 500/8248.54626.2. TDA., 500/8248.54626.4. TDA., 500/8248.54626.5.
TDA., 500/8248.54627.1. TDA., 500/8248.54627.11. TDA., 500/8248.54627.14.
TDA., 500/8248.54627.23. TDA., 500/8248.54627.25. TDA., 500/8248.54627.28.
TDA., 500/8248.54627.30. TDA., 500/8248.54627.8. TDA., 500/8248.54629.1.
TDA., 500/8253.54539.1. TDA., 500/8253.54539.12. TDA., 515/7508.43019.1.
TDA., 500/8173.54931.3. TDA., 500/8213.52967.12.

2-Araştırma ve İnceleme Eserler

- Ahmed 2013 Faiz Ahmed, *Rule of Law Experts in Afghanistan: A Socio-Legal History of the First Afghan Constitution and the Indo-Ottoman Nexus in Kabul, 1860-1923*, History in the Graduate Division of the University of California, Berkeley.
- Akbaba 2015 Tolga Akbaba, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1932-1938)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Barfield 2010 Thomas Barfield, *Afghanistan A Cultural and Political History*, Oxford, Princeton University Press.
- Bayur 1987 Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi, III.Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2.Baskı.
- Çankaya 1968-1969 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Cilt:5, Ankara.
- Dağpınar 2002 Mehmet Ali F. Dağpınar, "Afganistan'da Mülkiye", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 237, Kasım Aralık 2002, s.175-182.

Atatürk Döneminde Türkiye 'de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

- Dayı 2000 Esin Dayı, “Atatürk ve Türk Dünyası”, *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi I, (Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.515-546.
- Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Gregorian 1969 Vartan Gregorian, *The Emergence of Modern Afghanistan Politics of Reform and Modernization, 1880-1946*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Hamşioğlu 2006 Oğuz Hamşioğlu, *Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880-1933)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihî Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihî Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Hashimi 2013 Sayed Mobin Hashimi, *Afganistan'da Kadınların Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu (Cüzcan Örneği)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Korkmaz 2000 Özlem Korkmaz, *Türkiye'nin Afganistan'a Olan Yardımları (1920-1960)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Köçer 2004 Mehmet Köçer, *Türk-Afgan İlişkileri (Emanullah Dönemi 1919-1929)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ.
- Nawid 1999 Senzil K. Nawid, *Religious Response to Social Change in Afghanistan 1919-29, King Aman-Allah and the Afghan Ulamam*, California-U.S.A., Mazda Publisher.
- Özbay 1976 Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, Cilt:II, İstanbul.
- Poullada 1973 Leon B. Poullada, *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929; King Emanullah's Failure to Modernize A Tribal Society*, Cornell University Press, New York.
- Rasanayagam 2003 Angelo Rasanayagam, *Afghanistan A Modern History, Monarchy, Despotism or Democracy? The Problems of Governance in the Muslim Tradition*, I.B. Tauris, London.
- Saray 1997 Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler (2. Baskı)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Şahin 2015 Mustafa Şahin, *Atatürk Dönemi ve Sonrası Türk-Afgan İlişkileri Afgan Penceresinden Genel Bakış*, İstanbul, Tasam Yayınları.
- Şimşir 2019 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Teke 2021 Cevdet Teke, *Türk Siyasi Hayatında Memduh Şevket Esendal*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,

- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış
Doktora Tezi, Erzurum.
- Yılmaz 2010 Aliye Yılmaz, “Amanullah Han’ın Islahatları ve Atatürk”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, Sayı:21, s.155-165.

4-Sürelî Yayınlar

- Akşam*, 19 Teşrinievvel 1928
Akşam, 20 Teşrinievvel 1928
Akşam, 25 Teşrinievvel 1928.
Akşam, 28 Teşrinievvel 1928.
Akşam, 5 Kasım 1928
Ayın Tarihi, XVI/51, (Haziran 1928).
Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel 1928
Servet-i Fünun, 31 Mayıs 1928, Cilt:64, Yıl:36

SUMMARY

At the end of the First World War, Anatolian soil has been occupied. With the leadership of Mustafa Kemal Paşa, an all-out war against the occupiers has begun. At the end of this war Turkish Republic has been founded.

Fighting against British imperialism and its extension as Greek occupation, Ankara government sought help from outside. A contact has been made with the Soviets and also an agreement has been signed with Afghanistan. At that time Afghanistan was also fighting against British occupation. After the agreement political and cultural rapprochement began between the two countries.

With the end of the British occupation Amanullah Han started a modernisation program. The example of Turkey with the leadership of Atatürk that stood before Amanullah Han had a great effect on him due to both Afghanistan and Turkey being Sunni Muslim. Amanullah Han wanted to restrict the power of Ulema in the field of education to build a modern education system. A secular education program has been implemented and elementary education became mandatory. Mixed education for the kids between the ages of 6-11 has begun and schools that gave vocational education has opened. Turkish ambassador to Kabul Mehduh Şevkel Esendal, with the orders from Atatürk, sent students that had Turkish origin from Afghanistan to Turkey for education.

Beginning from the early years of Turkish Republic the number of Afghan students who came to Turkey rose significantly. During the 1930’s the yearly average was 100 civilian and 50 military students. Students who completed the elementary education in Afghanistan came to Turkey for secondary education. With the good knowledge of Turkish, successful students continued their education in higher education. Most preferred branches were medicine, economy, political sciences, agriculture and

Atatürk Döneminde Türkiye'de Öğrenim Gören Afgan Öğrenciler Hakkında Bir Değerlendirme

engineering. The needs of the students mostly met by the Turkish government. Allowances from the families of the students delivered with the help of Afghan ambassador. Salaries were granted to the Afghan officers who were in military schools. They were also permitted to benefit every right that has been granted to the Turkish officer cadets. Afghan students who were graduated from higher education had the opportunity to do internship in Turkey.

15 girls among the 115 students who came to Turkey in 1928 created a reaction in Afghanistan. Afghan society did not want girls to be educated in a foreign country without their heads covered. Amanullah Han take a step back from this practice and Afghan girls in Turkey returned back to Afghanistan in 1930.

Afghan students in Turkey had a hard time adjusting to the climate conditions in Turkey and also to the education system. In the archival documents there are a lot of records of students who changed cities or returned back for reasons of health and adaptation. Afghan government decided the fields of education of the students watched them closely. Ministry of Education made reports about the Afghan students at the end of every school year and sent it to the Afghan ambassador. The emphasis placed on the education of Afghan students to raise their religious and national feelings. They have been protected from the ideas of the opposition of the Afghan government.

With the idea of unsuccessful students would not be welcomed back home, Afghan students changed schools and professions and repeated the classes when necessary. Afghan students and officers who were educated in Turkey obtained important positions and duties when they returned to their country. They played a significant role in the emergence of the modern Afghanistan. In the early years of the republic and against all the difficulties that the country was facing Turkey tried to help Afghanistan and gained an important ally in the central Asia and also in the Muslim World.

In this study emphasis put on the Afghan students that came to Turkey during the Atatürk era. Conveniences of Turkish government to Afghan students, the problems of the students and proposed solutions to them, the reaction of the Afghan people to the sending girls to Turkey for education, job opportunities of the students in Afghanistan when they returned from Turkey will be explained. Documents from Turkish Republic and Diplomatic Archives of the Directorate of State Archives is analysed and obtained information compared with the other sources. Turkish help to Afghanistan in the field of education tried to be explained.